

Yıl: 4, Sayı: 11, Haziran 2017, s. 791-818

Abdullah KILINÇKAYA¹

NAHİV (GRAMER) AÇISINDAN TAKDİM-TE'HİR VE KULLANIM AMAÇLARI²

Özet

Cümle veya tümce; bir ifade, soru, ünlem veya emiri dile getiren; kendi başına anlamlı kelimeler dizisidir. Çoğunlukla özne, tümleç ve yüklemden meydana gelir. Bazen yan cümleciklerle anlamı pekiştirilir veya genişletilir. Değişik anlamlar ifade etmek için veya vurgulanmak istenen durumu daha belirgin hale getirmek için cümle içerisinde bulunan kelimelerin yerleri değiştirilebilir. Her dilde olduğu gibi Arap dilinde de cümle içerisinde yapılan bu değişikliğe takdim veya te'hir adı verilir. Cümlelerin bütün öğelerini aynı anda söylemek mümkün değildir. Cümlede bazı öğeler önce, bazı öğeler ise tabii olarak sonra gelecektir. Takdim, normal cümle düzeninde sonra gelmesi gereken bir öğeyi öne almak; te'hir ise önce gelmesi gereken bir öğeyi sonraya bırakmaktır.

Bu çalışmada cümledeki takdim veya te'hirin nahiv (gramer) açısından ne gibi anlamlar ifade ettiği çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Arapça, Nahiv, Takdim, Te'hir

PRESANTATION (TAKDİM) AND POSTPONEMENT (TE'HİR) IN TERMS OF GRAMMAR AND PURPOSES OF USE

Abstract

Sentence is a series of meaningful words of its own expressing an expression, question, exclamation, or command. Mostly comes from the subject, the complement and the predicate. Sometimes the semantics are reinforced or expanded by clauses. The words in the sentence can be changed to express different meanings or to make the situation to be emphasized more specific. As in every language, this change in the Arabic sentence is called presentation or te'hir.

¹ Arş. Gör., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, akilinckaya@hotmail.com

² Bu makale, 11-14 Mayıs 2017 tarihleri arasında İKSAD tarafından Gaziantep'te düzenlenen Al-Farabi 1. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulan bildiriden genişletilerek türetilmiştir.

All the elements of the sentence is not possible to say at the same time. In sentence, some items comes firstly, then comes some items. Presentations (Takdim) is getting an item before that must be come later in normal sentence order; postponement is to getting an item later that must be come before. In this study, the meaning of the presentation and the meaning of te'hir in terms of nahiv (grammar) will be studied.

Keywords: Arabic, Grammar, Presentation, Postponement

NAHİV AÇISINDAN TAKDİM-TE'HİR

Bilindiği gibi belirli bir dizilişle sıralanan öğeleri ile tam bir anlam ifade edebilecek yapıya cümle denilmektedir. Arap dilbiliminde Kelâm'ın karşılığı olan cümlenin öğeleri Türkçe'de, özne – nesne – tümleç – yüklem olarak; Arapçada ise isim cümlelerinde mübtedâ – haber – müteallakları, fiil cümlelerinde fiil – fail – mef'uller – müteallaklar ve mütemmimât (cümleyi tamamlayan hal, temyiz gibi diğer öğeler) şeklinde sıralanır. Bu dizim, kurallı düz cümlelerde böyledir. Ancak biz çeşitli kasıtlarımızı ifade edebilmek için bu dizimde daha başka tasarruflar yapabildiğimiz gibi, öğelerin yerlerini değiştirip, kimini bulunması gereken yerden öne alıp kimini de bulunması gereken yerden sonrasına bırakabilmekteyiz. İşte kimini öne almak, kimini gelmesi gereken yerden sonraya bırakmak şeklinde cümle öğeleri üzerinde yapılan bu değişiklik 'takdim-te'hir' diye isimlendirilir.

Arapçada cümleler, müsned ve müsnedün ileyh'in isim olduğu isim cümleleri ile müsned'in fiil olduğu fiil cümleleri olmak üzere iki temel yapıda bulunurlar. Belâgat kitaplarında ilk olarak bu iki temel cümle yapısının yani isim cümlesi ile fiil cümlesinin anlam açısından taşıdıkları imkanlar karşılaştırılarak bu ikisi birbirinden ayrılır. İsim cümleleri bir şey hakkında verilen hükmün o şeyde sabit olarak devamlılık arz ettiğini ifade eder. Buna karşın fiil cümleleri, verilen hükmün yenilenerek sürdürüldüğünü dile getirir. *إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ* [İnfitar, 82/13-14] (Şüphesiz, iyiler Na'im cennetindedirler, Şüphesiz günahkarlar da cehennemdedirler); *نَحْنُ نُرْزِقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ* [En'âm, 6/151] (Sizi de, onları da biz rızıklandırırız) ayetlerine baktığımızda bunu mülâhaza ederiz. İsim cümlesi olarak kurulan ilk iki ayet iyilerin cennette, nimetler içinde olacağını; kötülerin cehennemde azaplar içinde kalıp gideceğini belirtir. Öncesinde aç kalmak korkusuyla çocukların öldürülmesini yasaklayan üçüncü ayet ise bu yasağa gerekçe olarak "Sizi ve onları rızıklandırıraduran biziz" denilmektedir. Bu ayette rızıklandırma işinin Allah için sabit olduğu fikri, cümlenin isim cümlesi formunda zikredilmesi ile hissettirilmektedir. Bu isim cümlesinin hükmünü taşıyan unsurun yani müsnedin fiil cümlesi yapılmasıyla da rızıklandırma işinin sürekliliği, devamlı yapıldığı ifade edilmiş, böylece önceki emrin yerine getirilmesi açısından insanların aklında oluşabilecek "şimdi böyle ama daha sonra bu devam edecek mi?" gibi bir şüpheye yer bırakılmamıştır.³

Bir cümlenin, gramer açısından isim veya fiil cümlesi olmasını belirleyen şey ise müsned ve müsnedün ileyh'in birbirlerine göre olan konumlarıdır. Kendisine hüküm atfettiğimiz unsuru, müsnedün ileyh'i mukaddem olarak zikrettiğimiz cümleler isim cümleleri olur. Fiil cümleleri ise müsnedün ileyh'in müsned'den, hükmü taşıyan unsurdan sonra geldiği cümlelerdir.

³ İsim cümlesi ile fiil cümlesinin anlam açısından taşıdıkları farklılıklar için bkz. 'Abbâs Hasan, en-Nahvu'l-Vâfi, Dâru'l-Me'ârif, Mısır, tsz, I, 88-95.

Takdim-te'hir'i gramer açısından ele alacağımız bu bölümde konuyu fiil cümlesinde takdim-te'hir, isim cümlesinde takdim-te'hir ve cümlelerin yan öğelerinde takdim-te'hir olarak incelemeye çalışacağız.

1.Fiil Cümlesinde Takdim-Te'hir

Arap dilinde fiil cümlesinin genel sıralaması, fiil+fail+mef'ul şeklinde gerçekleşir. Bu genel kuruluş, lafzî veya manevî karinelerin, cümle unsurlarının yerini tayin etmede yetersiz kaldığı durumlar için geçerlidir (İbn 'Akîl, 1980(b): 302-303). Bir başıka deyişle bu genel sıralama, i'râb'ın lafız boyutuna yansımadağı durumlarda cümle öğelerinin sözdizimi içindeki asli yerlerinin tayini için zorunlu bir durumdur (Şimşek, 2006: 92). Ancak lafzi ve manevi karinelerle anlamda kapalılık ve karışıklığın giderilmesi durumunda, cümle unsurları arasında takdim-te'hire başvurmakta herhangi bir sıkıntı söz konusu değildir. Şimdi cümle unsurları arasındaki takdim-te'hirleri inceleyelim:

1.1. Fail'in Takdimi

Fail, fiil veya şibih fiilin kendisine isnad edildiği unsurdur. Failde asıl olan: جاء زيد (Zeyd geldi) cümlesinde olduğu gibi fiilden hemen sonra gelmesidir. Ancak fail bu asli sıralamadan saparak fiilin önüne geçebilir.

Failin fiilin önüne geçmesi konusunda Basra ve Kûfe dilcileri arasında fikir ayrılığı vardır. Basra dilcileri failin fiilin önüne geçmesini uygun görmemektedirler (el-Muberred, 1994: IV, 128). Çünkü bu durumda fail kendisini ref' eden bir amil olmaksızın merfu' (مرفوع بلا رافع) olacaktır. Bundan dolayı fail için, kendisinde amel eden fiilin hemen akabinden gelmesini şart koşmuşlardır. Bu şart gerçekleşmediği zaman söz konusu öğe faillik işlevinden ibtidâ işlevine geçiş yapmış olur. Yani Basra dilcilerine göre: جاء زيد (Zeyd geldi) cümlesinde زيد fail iken, failin öne geçtiği: زيد جاء (Zeyd geldi) cümlesinde ise زيد mübtada olup haberi fiili ile onun tahtında هو şeklinde takdir edilen müstetir zamirdir (el-Muberred, 1994: IV, 128; el-Enbârî, 1957: I, 81).

Böylece Basralılara göre fiil cümlesinde fail, amilinin önüne geçtiği zaman, faillik işlevini bırakıp mübtada görevine geçiş yapmaktadır. Cümlede üstlendiği bir görevden başkasına geçiş yapmak suretiyle de terkip boyutunda takdim-te'hir durumu gerçekleşmemektedir. Bu durumda cümle, haberi fiil cümlesi olan isim cümlesine dönüşmüş olmaktadır.

Basra dilcileri bu görüşlerini birçok kaynağa dayandırmışlardır. Bunlardan birisi şudur: الطالبان قاما، الطلاب قاموا (iki öğrenci kalktı(lar), öğrenciler kalktılar) cümlelerinde olduğu gibi isim ile başlayan cümlelerde, tesniye ve cemi durumunda fiilin de aynı sayılara paralel zamirler içermesi (el-Enbârî, 1957: I, 81; el-Ezherî, 2000: I, 272). Çünkü قاما deki elif (أ) ve قاموا daki vâv (و) harfleri faillik zamirleri olup cümlede daha önce geçen الطالبان (iki öğrenci) ve الطلاب (öğrenciler) isimlerine dönmektedir. İşte Basra dilcilerine göre söz konusu zamirlerin varlığı, cümle başında zikredilen ismin fail değil mübtada olduğunu göstermektedir.⁴ Çünkü bir fiil iki faili ref' etmez (el-Muberred, 1994: IV, 128).

⁴ Onun için el-Muberred: "Eğer fiil, te'hir durumunda olduğu gibi, takdim edilmesi durumunda da fail üzerinde amel etseydi o zaman iki durumda da aynı formu alması gerekirdi", yani أخواك ذهب (iki kardeşin gitti) kullanımının doğru olması gerekirdi. Bkz. el-Muberred, a.g.e., IV, 128.

Basra okulunun bir başka dayanağı da عبد الله هل قام؟ (Abdullah kalktı mı?) cümlesinde olduğu gibi, ismin/failin cümle başına geçmesi durumunda fiilin soru edatından sonra gelmesidir. Bu durumda soru edatı, isim ile fiil arasına girmiştir. Soru edatı da cümlede başta bulunma (sadaret) hakkına sahip olduğu için kendisinden sonra gelen unsur yine kendisinden önce gelen unsorda amel etme şansına sahip değildir.

Kûfe dil okulu mensupları ise Basra dilcilerinin aksine failin fiile tekaddümüne cevaz vermiş ve delil olarak da ez-Zibbâ'nın şu beytini ileri sürmüşlerdir (İbn Hişâm, 1991: 547):

مَا لِلْجَمَالِ مَشِيهَا وَوَيْدًا أَجْدُلًا يَحْمِلُنَ أَمْ حَدِيدًا

Neden develer aheste yürürler

Taş mı yoksa demir mi taşırlar?

Kûfeli dilcilere göre مشيها, sıfat-ı müşebbehe olan ويدا'in faili olup merfûdur ve amilinin önüne geçmiştir. Ancak Basra dilcileri beyitte yer alan مشيها'yı mübteda, ويدا'i de takdîran : الطالبان قاما مشيها يكون ويدا veya مشيها يوجد ويدا şeklinde olan mahzûf bir failin failinden hal gibi yorumlayarak Kûfelilerin görüşünü çürütmeye çalışmışlardır (İbn Hişâm, 1991: 547).

Buraya kadar naklettiğimiz Basra ve Kûfe dilcilerinin görüşleri ince bir tetkike tabi tutulursa Basra dilcilerinin benimsedikleri görüşün daha isabetli olduğu görülür. Çünkü fail fiilin önüne geçtiğinde kendi yerinde kendisini temsil eden bir zamir bırakmaktadır ki bu durum onun faillik işlevini sona erdirip yeni bir işlev üstlenmesini öngörmektedir. Dolayısıyla söz konusu zamir failin önceki işlevini devam ettirme ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Kısacası fail, fail olmaktan çıkmakta ve yeni görevi olan "mübteda"ya dönüşmektedir. Bir örnekle ifade etmek gerekirse: قام الطالبان (kalktı iki öğrenci) cümlesinde fail öne geçtiğinde cümle: الطالبان قاما (iki öğrenci kalktı) şekline bürünmekte, قاما fiilinde mübtedaya raci olan tesniye zamiri fail olmaktadır.

1.2. İsim Fiilin Ma'mûlünün Takdimi

İsim fiiller hem isim hem de fiillere ait bazı özellikler taşımalarından dolayı bu isimle anılmışlardır. Gerçekte isim fiillerin kendilerine ait yapıları vardır ve bunlarla isim ve fiillerden ayrılırlar. Şöyle ki; bu yapılar asıl itibariyle zarf veya mecrûr isim konumlarında olmaları sebebiyle⁵ isimlere benzeseler de, isimlerde olduğu gibi herhangi bir müsemmaya delalet etmezler. Aynı şekilde fiilin sahip olduğu işlevlere de sahip değildirlere. Zira fiilin delalet ettiği hudûs (iş, oluş) ve zaman eksenli bir anlama delalet etseler de⁶ onun gibi amel etseler de zamanın değişmesine bağlı olarak yapılarında herhangi bir değişiklik olmaz, faillik veya te'nîslik tâ'sını, muhataba yâ'sını ya da te'kid nununu kabul etmezler (İbn Ya'îş, 2001: IV, 27). İsim ve fiillerden farklı bu özelliklerine binaen bazı nahivciler tarafından bunlara el-Hâlife (الخالفة)⁷ diye isim verilmiştir (Hassân, 1994: 89; Şimşek, 2006: 24). Modern dilcilerden

⁵ Mesela عليك زيدا (Zeyd'den ayrılma) cümlesindeki عليك isim-fiili asıl itibariyle câr-mecrûr; دونك زيدا (Zeyd'i yakala) cümlesindeki isim-fiil ise asıl itibariyle zarftur. Bkz. İbn 'Akîl, Şerhu İbn 'Akîl, 1980(b), II, 302-303.

⁶ Mesela (yeter) مة (amin, kabul buyur) fiileri emir anlamında; افترق/شنان (farklı oldu), بعد, هيهات, (uzak oldu) isim-fiilleri mazi anlamında; أوه (acı çekiyorum) isim-fiili muzari anlamında işlev görürler. Bkz. İbn 'Akîl, Şerhu İbn 'Akîl, 1998, II, 302-303; es-Suyûtî, Hem'u'l-Hevâmî' fi şerhi Cem'î'l-Cevâmî', 1998, V, 119-121; el-Ezherî, Velîd Zeynuddîn Hâlid b. 'Abdullâh b. Ebû Bekr, Şerhu't-Tasrîh 'alâ't-Tavdîh, yy, 2000, Dâru'l-Fikr, II, 195.

⁷ Manaya delalet noktasında fiilin yerine geçmesi ve onu temsil etmesine binaen bu isim verilmiştir.

Temmâm Hassân da bu isimlendirmeyi benimsemiş ve bu yapıların inşâî cümleler kategorisinde mütalaa edilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Hassân, 1994: 116).

İsim-fiillerin ma'mullerinin kendilerine takdim edilmesi hususuna gelince, Basra ve Kûfe dil okulları bu konuda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Basra dil okulu buna cevaz vermezken, Kûfe dil okulu ma'mulün, isim-fiil'in önüne geçmesinin cevazına hem nakil hem de kıyas yoluyla delil getirmişlerdir.

Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan: كتاب الله عليكم [Nisâ, 4/24] (Bunlar üzerinize Allah'ın emri olarak yazılmıştır) ayeti kerimesini naklî delil olarak ileri sürmüşlerdir. Zira cümle عليكم كتاب الله (Sahip çıkın Allah'ın size yazdığı (bu hükümlere)) takdirindedir⁸. Aynı şekilde Kûfe okulu şairin:

يا أيها المانحُ دلوي دُونكَ إني رأيتُ الناسَ يحمدونكَ

Ey kovacıbaşı (arkadaş), işte kovam yanbaşında

Ben insanları gördüm, seni metheder halde

beytini (el-Enbârî, 1961: I, 228) konuya delil olarak kullanmışlardır. Onlara göre beyitte yer alan دلوي (kovam) nasb mahallinde olup amili دُونكَ (yanbaşında) dir. Zira söz, دلوي takdirindedir (el-Enbârî, 1961: I, 228).

Kıyasa gelince Kûfe dil okulu, nahivcilerin, isim-fiillerin normal fiil işlevi gördüğü konusunda hemfikir olduğunu ifade etmişlerdir. Onlara göre عليك زيد (Zeyd'den ayrılma, sarıl Zeyd'e) cümlesinde yer alan عليك isim-fiil olup إلزم anlamında kullanılmıştır. Cümle إلزم زيداً (Zeyd'e sarıl) anlamındadır. Dolayısıyla bu cümlede إلزم زيداً (Zeyd'e sarıl) şeklinde mef'ulün bih takdim edilmesinde herhangi bir sakınca yoktur, caizdir. Böylece fiil anlamı içermesi sebebiyle isim-fiilde fiil işlevi görmüşlerdir.

Basra Okulu ise, amel noktasında isim-fiilleri, normal fiillerin tâlî unsuru olarak görürler. Onlara göre isim-fiillerin normal fiiller gibi amel etmeleri, fiilin yerine kâim olmalarındandır. Ancak bu fiillerin normal fiil gibi tasarrufta bulunma işlevine sahip olmamaları dolayısıyla ma'mullerinin bizzat kendilerine tekaddüm etmesi caiz değildir, çünkü bu durum tâlî unsur ile aslî unsur arasında eşitliği sonuçlandırır (el-Enbârî, 1961: I, 228; İbn Ya'îş, 2001: IV, 25).

Temmâm Hassân isim-fiillerin inşâî cümleler kategorisinde olduklarını ve normal fiillerde farklı bir bağlamda kullanıldıklarını ifade ederken nahvî ve belâğî çizgiyi ince bir şekilde belirlemiştir (Hassân, 1994: 116). İsim-fiillerin infi'âlî (çoşkulu) durumlarda kullanıldıklarını ve yazıda bunu hissettirmek üzere ünlem işareti konulmasının uygun olacağını teklif eder ve isim-fiil ile normal fiil arasındaki ince ayrımı şöyle izah eder: شتان زيد وعمرو (Zeyd nerede, Amr nerede?) cümlesi ile إفترق زيد وعمرو (Zeyd ile 'Amr birbirinden farklıdır) cümleleri arasındaki fark, inşâî cümle ile haberi cümle arasındaki fark gibidir. Dolayısıyla ikinci cümle birincisinin açıklayıcısı olamaz. Çünkü anlam itibarıyla aynı değıllerdir (Hassân, 1994: 116).

Belâğî açıdan isim-fiiller, ani beliren hissi ve çoşkulu ifadeleri açığa çıkarmada önemli işlev görürler. Söz gelimi insan kendisinde ani beliren bir ağrı ya da sızıyı dile getirme

⁸ Mef'ulün öne alınması 'kendileriyle evlenilmesi haram olan kadınlarla' ilgili hükmün pekiştirilmesini temin içindir. Bkz. Haldûn Sa'îd Subh, et-Takdîm ve't-Te'hîr fi'l-Kur'âni'l-Kerîm: Belâğa ve İblâğ, Dımaşk, 2002, Dâru'l-Yenâbî', 167.

sadedinde: أَوْه (ah!) der ve etrafındakileri yardıma çağırır. Ama aynı pozisyonu normal bir fiille مَم تَتَوَجَّع، ماذا يُأَلِمُكَ (sızlanıyorum, acı çekiyorum) şeklinde dile getirirse, muhatapları ona: (Neden ağrı çekiyorsun, neren ağrıyor?) gibi bir mukabelede bulunacak ve ona acilen yardımda bulunmaları gerektiğini düşünmeyeceklerdir. Çünkü أَتَوَجَّع (sızlanıyorum, acı çekiyorum) ifadesi haber içerikli bir mesaj olup yoruma ve istifhama açık bir durum arz etmektedir (Hassân, 1994: 116).

الكتاب إليك (Kitaba sarıl!) cümlesinin takdim-te'hirden önceki kuruluşu ihbârî olup, الكتاب إليك (Kitap sanadır) şeklindedir. İlk aşamada câr-mecrûr başa geçirilmek suretiyle cümle الكتاب إليك (Sadece sanadır kitap) formunu almıştır. Cümle bu haliyle tahsis anlamı içeren ihbârî bir cümledir. Ancak söz sahibi ihbârî kasetmeyip belli bir hususa teşvik ve ihtimamı güçlü bir şekilde muhatabına iletmeyi hedefleyince müsnedün ileyh'in (الكتاب) harekesini zamme'den fetha'ya kaydırarak bu anlamı temin etmiştir. Dolayısıyla buradaki fetha (بالكتاب), إليك'nin yerini aldığı خذ (al) şeklinde takdir edilen mahzuf bir amilin mamülû değil, aksine ihbârî olan إليك الكتاب cümlesinden farklı ve yeni bir anlam yüklenen bir yapıdır ('Amâyirah, 1984:).

Sonuç olarak isim-fiillere, mazi, muzârî ve istikbale yönelik anlamlar yüklense de isimlik ve fiillik alametlerini kabul etmemeleri sebebiyle isim ve fiillerden farklılık arz eden lafızlardır. Onun için ihbardan farklı bir bağlamda kullanılmaları sebebiyle bu lafızların yer aldığı cümleleri haberî cümle kategorisinde değerlendirmemek gerekir. Doğru olan, bu lafızların yer aldığı lafızların inşâî cümle kategorisinde değerlendirilmesidir.

2.İsim Cümlesinde Takdim-Te'hir

İsim cümlelerinde asıl olan mübtedâ'nın önce, haberin sonra gelmesidir. Ancak bazı durumlarda mübtedâ sonra, haber de önce gelebilir. Şimdi bu durumları inceleyelim.

2.1. Mübtedâ'nın Önce Gelmesi Gereken Yerler

Mübtedânın önce haberin sonra gelmesi gereken yerlerden bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Mübtedâ cümlelerin başında gelmesi gereken kelimelerden ise mübtedânın önce haberin sonra gelmesi gerekir (el-Cârim ve Emîn, 1929: I, 82)

a) İstifham ismi (اسماء الاستفهام)

Mübtedâ olan (من: kim) anlamındaki soru zamiri mebnidir ve isim cümlesinin başında gelir. Genelde (من) soru zamirini takip eden bir şibih cümle, isim cümlesi veya fiil cümlesi gelebilir ve (من) soru zamiri bunlara mübtedâ olur.

مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَ هِيَ رَمِيمٌ؟ [Yasin,36/78] (Çürümüşlerken kemikleri kim diriltecek?)

قُلْ رَبِّي أَعْلَمُ مَنْ جَاءَ بِالْهُدَىٰ وَمَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ؟ [Kasas, 28/85] (De ki: “Rabbim hidayetle geleni ve apaçık bir sapıklık içinde olanı daha iyi bilir”)

مَنْ أَنْبَأَكَ هَذَا؟ [Tahrim, 66/3] (Bunu sana kim bildirdi?)

Mebni soru zamiri (ما: ne) anlamındadır ve isim cümlesinin başında gelerek mübtedâ olur. Genelde (ما) soru zamirinden sonra bir lazım veya müteaddî fiil, haberini alan nâkis bir fiil, nekre bir isim, şibih cümle veya isim cümlesi gelir. Ancak (ما)'dan sonra marife bir isim gelirse, cümle başında olsa da (ما) mübtedâ değil, isim cümlesinin öne geçmiş haberi olur (Doğan, 2012: 178).

وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسَىٰ؟ [Taha, 20/17] (Şu sağ elindeki nedir ey Mûsâ?)

...مَاذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ [Nahl, 16/24] (Rabbiniz ne indirdi? Öncekilerin masalları dediler)

أي soru edatı isim, şibih cümle, lâzım veya mefulünü almış müteaddî bir fiilden önce gelirse mübtedâ olur.

... [En'âm, 6/19] [De ki: "Şahitlik bakımından hangi şey daha büyüktür?" De ki: "Allah benimle sizin aranızda şahittir"]

مَنْ عِنْدَكَ؟ (Kim yanındadır?)

مَنْ فِي الْمَدْرَسَةِ (Okulda kim var?) (Akdağ, tsz.: 324) Burada men (من) mübtedâ olup, istifham ismi olduğu için cümlede önce gelme özelliğine sahip olduğundan haberden önce gelmiştir.

مَنْ يَجْتَهُدُ (Kim çalışıyor?) (Sarmış, 2011: 436) Burada يَجْتَهُدُ fiil cümlesi mübtedâ olamayacağından başta gelen (من) mübtedâ olmuştur. Haberin fiil olduğu durumlarda soru ismi mübtedâ olur. Şayet haber fiil değilse başta gelen soru ismi haber, sonra gelen ise mübtedâ olur (Sarmış, 2011: 436).

مَنْ أَنْتَ "Sen kimsin?" Burada أنت sonra gelmiş mübtedâ, من ise öne geçmiş haberdir. (Sarmış, 2011: 436).

Diğer soru edatlarında olduğu gibi, soru edatı کم ile temyizini takip eden, şibih cümle, lâzım veya mefulünü almış müteaddî bir fiil cümlesi gelirse کم soru edatı mübtedâ olur.

كَمْ تَلْمِيزًا نَجَحَ؟ (Kaç öğrenci başarılı oldu?)

كَمْ دِينَارًا عِنْدَكَ؟ (Sende kaç dinar var?)

b) Şart ismi (أسماء الشرط)

Şart isimleri olan (أي، ماء، مهما، أي) 'den sonra lâzım veya mefulünü almış müteaddî bir fiil gelirse, bu isimlerin, cümlenin mübtedâsı olarak başta gelmesi vacip olur.

... [En'âm, 6/160] (Kim bir iyilik yaparsa ona on katı vardır)

... [Nisa, 4/123] (Kim kötü bir iş yaparsa onunla cezalandırılır)

... [Bakara, 2/197] (Siz ne hayır yaparsanız Allah onu bilir)

... [Nisa, 4/79] (Sana ne iyilik gelirse Allah'tandır)

... [A'râf, 7/132] (Dediler ki: "Bizi büyülemek için her ne getirirsen getir, biz sana inanacak değiliz)

... (Hangi adam hayır yaparsa, hayır bulur)

... [Akdağ, tsz.: 324] Bu cümlede mübtedâ olan (من) şart ismi, cümlede öncelik hakkına sahip olduğu için haberinden önce gelmiştir.

c) Taaccüb mâ (ما التعجبية) 'sı :

Hayret ve şaşkınlık ifade eden "taaccüb mâ'sı" mübtedâ olur ve isim cümlesinin başında gelir.

... [Bakara, 2/175] (Onlar ateşe karşı ne kadar da dayanaklıdırlar(!))

... (Bahçe ne güzeldir!) Bu örnekte taaccüb mâ'sı başta bulunması gerekli olduğundan mübtedâ olarak haberinden önce gelmiştir.

d) Kem-i Haberiyye (كم الخبرية):

Nicelik ifade eden کم-i haberiyye mübtedâ olursa, başta gelmesi gerekir.

... [Bakara, 2/211] (Biz onlara nice açık mucizeler verdik)

... [Bakara, 2/249] (Allah'ın izniyle büyük bir topluluğa galip gelen nice küçük topluluklar vardır)

كم-i haberiye cümlede önce gelme hakkına sahip olduğu için haberinden önce gelmiştir. Diğer bir örnek de, كم طالب يهمل دروسه! (Derslerini ihmal eden nice öğrenci var) (Sarmış, 2011: 436) cümlesidir.

e) Mübtedânın başına lâm-ı ibtidaiyye (لام الابتداء) bitişmişse:

Mübtedâ cümle başında bulunma önceliği olan bir kelime olursa ve anlama bir vurgu katmak için başına lâm-ı ibtidâiyye getirilen bir isim olursa, bu ismin cümle başında gelmesi gerekir.

...وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ... [Ankebut, 29/45] (Allah'ı anmak (olan namaz) elbette en büyük ibadettir)

...وَلَذَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ... [En'âm, 6/32] (Elbette ki ahiret yurdu Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için daha hayırlıdır)

...وَلَعَبْدٌ مُؤْمِنٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ وَلَوْ أَعْبَدْتُمْ... [Bakara, 2/221] (Allah'a ortak koşan hür erkek hoşunuza gitse de, iman eden bir köle, Allah'a ortak koşan bir erkekten daha hayırlıdır)

[Tevbe, 9/108] (İlk günden temeli takva (Allah'a karşı gelmekten sakınmak) üzerine kurulan mescid (Kuba mescidi), içinde namaz kılmana elbette daha layıktır)

لرجل (Bir adam ayaktadır) (Uralgiray, 1986: I, 112) Burada mübtedâ olan رجل kelimesine lâm-ı ibtidâiyye bitiştiği için haberinden önce gelmiştir.

(Bir yararlı adam, kesinlikle yüz zararlıdan daha hayırlıdır)

f) Mübtedâ şart edatlarına benzeyen kelimelerden ise mübtedânın haberinden önce gelmesi gerekir (Akdağ, tsz.: 324)

الذي (Çalışana mükafat vardır) (Akdağ, tsz.: 324) cümlesinde الذي mübtedâdır.

2. Mahsur (محصور) isim mübtedâ olursa, mübtedâ önce gelir (Doğan, 2012: 185)

[Âl-i İmrân, 3/144] (Muhammed (sav), ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir)

[Âl-i İmrân, 3/185] (Dünya hayatı aldatıcı bir metadan başka bir şey değildir)

[Mâide, 5/75] (Meryem oğlu Mesih sadece bir peygamberdir)

[Bakara, 2/11] (Biz ancak ıslah edicileriz)

[Muhammed, 47/36] (Şüphesiz dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlencedir)

[Hucûrât, 49/10] (Müminler ancak kardeşirler)

(Muhakkak kanaat başlı başına bir hazinedir). Burada الفتناء mübtedâ olup haberden önce gelmesi gerekir. Başka bir örnekte ما عليّ إلا طالب (Ali sadece bir öğrencidir) (Akdağ, tsz.: 325) cümlesidir. Burada haber إلا ile hasredildiği için mübtedânın haberden önce gelmesi zorunludur. Diğer bir örnek: إنما عليّ طالب (Ali yalnız, bir öğrencidir) (Akdağ, tsz.: 325) cümlesidir. Burada da haber إنما ile hasredildiği için mübtedâ olan علي, haber olan طالب kelimesinden önce gelmek zorundadır.

3. Mübtedânın haberinin fiil cümlesi olarak gelip, bu fiil cümlesinin faili mübtedâyâ dönen gizli bir zamir ise mübtedâ önce gelir (el-Cârim ve Emîn, 1929: I, 83)

...قُلْ اللَّهُ يَهْدِي لِلْحَقِّ... [Yûnus, 10/35] (De ki: “Hakka Allah iletir”)
وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ [Âl-i imrân, 3/134] (Allah iyilik edenleri sever)
رَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ [A'râf, 7/156] (Rahmetim ise her şeyi kaplamıştır)

الزَّهْرُ يَبْتَسِمُ (Çiçek gülümsüyor) (el-Cârim ve Emîn, 1929: I, 81). Burada الزهر mübtedâ, يبتسم fiil cümlesi olup mahallen merfu haberdur. Bu fiil cümlesi olan haberde mübtedâyâ raci gizli bir zamir olduğu için mübtedânın önce, haberin sonra gelmesi zorunludur.

4. Mübtedâ ve haberin her ikisinin marifelik ve nekrelik hususunda eşit olmaları durumunda mübtedâ önce gelir (el-Cârim ve Emîn, 1929: I, 83). Her ikisi de gramer açısından diğerinden önce gelebilir. Önce gelen daima mübtedâ olarak kabul edilmektedir.

وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ [Âl-i imrân, 3/68] (Allah da müminlerin dostudur)
وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ [En'âm, 6/3] (Halbu ki O, göklerde de Allah'tır, yerde de)
وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ [A'râf, 7/155] (Sen bağışlayanların en hayırlısısın)
وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ [Bakara, 2/160] (Zira ben tevbeleri çok kabul edenim, çok merhamet edenim)
عَلِيٌّ صَدِيقِي (Ali arkadaşımıdır) (el-Cârim ve Emîn, 1929: I, 83). Bu örnekte علي mübtedâ, صديقی haberdur. Burada her ikisi de marife olduğundan mübtedâyı haberden ayırt etmek zordur. Dolayısıyla mübtedânın önce haberin sonra gelmesi gerekir.

أَخُوكَ (Ali kardeşindir) (Akdağ, tsz.: 325). Burada أَخُوكَ علي mübtedâ, أَخُوكَ علي (Kardeşin Ali'dir) (Akdağ, tsz.: 325). Burada أَخُوكَ علي mübtedâ, أَخُوكَ علي haberdir. Dolayısıyla أَخُوكَ علي de mübtedâ olabileceğinden mübtedânın önce haberin sonra gelmesi gerekir.

Ayrıca her ikisinin nekre olması durumunda da mübtedânın önce gelmesi zorunludur (Akdağ, tsz.: 325).

قَوْلٌ مَعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا أَدَى [Bakara, 2/263] (Güzel bir söz ve bağışlama, peşinden gönül kırma gelen bir sadakadan daha hayırlıdır)

أَكْبَرُ مِنْكَ سِنًا أَبْلَغُ مِنْكَ حُنُكَةً (Yaşça senden büyük olan, senden daha tecrübelidir) (Akdağ, tsz.: 325).

5. Haber fasıl zamiri ile ayrılmış ise mübtedâ haberden önce gelir (er-Râcihî, 2000: 108)
...وَكَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا... [Tevbe, 9/40] (Allah'ın sözü ise en yücedir)

Bu örnekte haber fasıl zamiri ile ayrıldığı için, mübtedânın önce haberin sonra gelmesi gerekir (er-Râcihî, 2000: 108)

6. Cümlede şe'n zamiri varsa mübtedâ önce gelir (Doğan, 2012: 188) Zamir-i şe'n veya zamir-i kıssa denilen ve saygı, yüceltme, takdir ifade etmek için haber cümlesine getirilen bir zamir mübtedâyâ gönderme yaparsa mübtedâ zorunlu olarak başta gelir.

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ [İhlas, 112/1] (De ki: “O, Allah'tır, bir tek tir”)
أَلَيْكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ [Bakara, 2/5] (Kurtuluşa erenler de işte onlardır)

2.2. Haberin Önce Gelmesi Gereken Yerler

1. Mübtedâda habere râci bir zamir varsa haberin önde gelmesi gerekir.

...أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا. [Muhammed, 47/24] (Yoksa kalplerin üzerinde kilitleri mi var?)
صاحبها (Evin sahibi evdedir). Bu örnekte, eğer önce mübtedâ olan صاحبها kelimesi gelirse zamir ilgili isimden önce gelmiş olur (er-Râcihî, 2000: 108)

2. Haber, cümlede sadaret hakkı olan kelimelerden ise haberin önde gelmesi gerekir (İbn 'Akîl, 1980(a): I, 243)

يَقُولُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْمَفْرُ... [Kıyamet, 75/10] (O gün insan 'kaçış nereye' diyecektir)

يَسْأَلُ أَيَّانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ... [Kıyamet, 75/6] ("O kıyamet günü ne zaman?" diye sorar)

...مَتَى هَذَا الْوَعْدُ... [Yûnus, 10/48] (Bu tehdit ne zaman (gerçekleşecek)?)

...أَيْنَ شُرَكَائِي... [Nahl, 16/27] (Ortaklarım nerede?)

أين كتابك (Kitabın nerededir?) (Sarmış, 2011:446). Burada أين mübtedâ, أين haberdir.

این mübtedâ, اين بيت "Sefer ne zaman?" متي السفر "Evin nerede?" این بيتك haberdir; ikinci örnekte de متي السفر mübtedâ, این بيت haberdir. Dolayısıyla bu örneklerde haber, cümlenin başında gelme özelliğine sahip kelime olduklarından haberin mübtedâdan önce gelmesi gerekir (er-Râcihî, 2000: 108)

3. Haber, mübtedâyâ hasredilmiş ise, haberin önce gelmesi gerekir (er-Râcihî, 2000: 108; Akdağ, tsz., 323)

...مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ [Mâide, 5/99] (Peygamberin üzerine düşen ancak tebliğdir)

...فَاتِمَا عَلَى رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ [Teğâbûn, 64/12] (Elçimize düşen sadece apaçık bir tebliğdir)

إِنَّمَا عَادِلُ اللَّهِ (Yalnız Allah âdildir) (Akdağ, tsz.: 323) مَا خَالِقٌ إِلَّا اللَّهُ (Allah'tan başka yaratıcı yoktur),

إِنَّمَا فِي الْبَيْتِ عَلِيٌّ (Evde sadece Ali var), مَا نَاجِحٌ إِلَّا الْمَجْدُ (Ancak çalışkan olan başarır), Bu örneklerde المجد mübtedâ, علي haberdir. İkinci örnekte de علي mübtedâ, البيت في haberdir (er-Râcihî, 2000: 108).

4. Mübtedâ tam bir nekre, haberin cümle veya şibih cümle olması durumunda haberin önce gelmesi gerekir (er-Râcihî, 2000: 109).

وَعَلَىٰ أُنْبُسَارِهِمْ غِشَاوَةٌ... [Bakara, 2/7] (Gözleri üzerinde de bir perde vardır)

وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ... [Ra'd, 13/7] (Her kavim için de bir yol gösteren vardır)

...وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ... [Yusuf, 12/76] (Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bir bilen vardır)

عندك (Bir dost, samimiyeti sana fayda vermiştir) (er-Râcihî, 2000: 109). نَفَعَكَ إِخْلَاصُهُ صَدِيقٌ (Senin yanında bir kitap var). كتاب (Sınıfta bir öğrenci var). Birinci örnekte صديق mübtedâ, إخلاصه haber; ikincisinde كتاب mübtedâ, عندك haber; üçüncüsünde ise طالب mübtedâ, الفصل في haberdir. Görüldüğü üzere bu örneklerdeki mübtedâların tamamı nekredir, haberleri de cümle veya şibih cümle olarak gelmiştir.

5. Kem-i haberiyye (كم الخبرية) haber olursa mübtedâdan önce gelmesi gerekir (Doğan, 2012: 360)

Çokluktan kinaye anlamı ifade eden ve bir açıklayıcı olmadan belirsiz soru edatı olarak kullanılan kem-i haberiyye, isim cümlesinde haber veya habere muzafun ileyh olarak gelirse önce gelmesi gerekir.

...وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا [A'râf, 7/4] (Nice memleketleri helak ettik)

6. Mübtedâ medh ve zem fiillerinin mahsusu olduğu zaman وَلَيَعْمَ دَارُ الْمُتَّقِينَ [Nahl, 16/30] (Allah'a karşı gelmekten sakınanların yurdu ne güzeldir) örneğinde olduğu gibi aslında haber olan unsur öne geçebilir (Talu, 2012: III, 167).

Başına nevâsıh'tan birinin (mübtedâ'nın hükmünü nesh eden fiiller) getirildiği isim cümlelerinde takdim ve te'hir, haberin ismin veya hem ismin hem fiilin önüne geçmesiyle gerçekleşmektedir. وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ [Rum, 30/47] (Müminlere yardım etmek ise

üzlerimizde bir haktır) ayetinde haber كان'nin isminin önüne geçmiş, أَهْوَلَاءِ إِيَّاكُمْ كَانُوا تَعْبُدُونَ [Sebe, 34/40] (Bunlar mı size ibadet ediyorlardı?) ayetinde de haber hem ismin hem de كان'nin önüne geçmiştir (İbn Hişam, tsz.(a): I, 155).

Haberin mübteda'ya takdimi konusunda nahiv alimleri arasında fikir ayrılığı vardır. Kûfe dilcileri, müfred olsun cümle olsun haberin mübtedâya takdimine cevaz vermemişlerdir (el-Enbârî, 1961: I, 65; el-Enbârî, 1957: I, 81; es-Suyûtî, 1998: II, 37) Onlara göre: قائم زيد (ayaktadır Zeyd) ve أبوه قائم زيد (babası ayaktadır Zeyd) cümlelerindeki takdim caiz değildir. Çünkü bu durum, mübtedâya raci olan zamirin aynı mübtedâya takdimini sonuçlandırmaktadır (el-Enbârî, 1961, I, 65). Dolayısıyla zamirin lafzen daha sonra, rütbe itibariyle ise daha önce gelen ismin (mübteda) önüne geçmesine cevaz vermemektedirler (el-Enbârî, 1957: I, 81; İbn Ya'îş, 2001: I, 92).

Basra dilcileri ise müfred olsun cümle olsun haberin mübtedâya takdimine cevaz vermiş ve bu görüşlerini Araplardan duyulan : مَشْنُوْءٌ مِّنْ يَشْنُوْكَ (Buğzedilmiştir sana buğz eden, öfkeye maruz kalmıştır sana öfkelenen) ve أَنَا تَمِيْمِيٌّ (Temim'liyim ben) gibi sözlerle (Sibeveyh, 1988: II, 127) delillendirmişlerdir. Zira her iki cümlede geçen مَشْنُوْءٌ ve تَمِيْمِيٌّ kelimeleri mukaddem haber olup mübtedaları أَنَا ve مِّنْ يَشْنُوْكَ'dir (el-Enbârî, 1961: I, 66; ez-Zemahşerî, 1993: I, 44; İbn 'Akîl, 1980(b): I, 229). Ayrıca şiir olarak nakledilen:

بُنُوْنَا بَنُوْ أَبْنَانِنَا، وَبَنَاتِنَا
بَنُوهُنَّ أَبْنَاءُ الرَّجَالِ الْأَبَاعِدِ

Bizim oğullarıdır, oğullarımızın oğulları; kızlarımız ise oğulları yabancı erkeklerin oğulları olan kimselerdir, beytini de delil olarak ileri sürmüşlerdir (el-Curcânî, 2007: 374; el-Enbârî, 1961: I, 66; İbn 'Akîl, 1980(b): I, 233). Şairin بَنُوْنَا بَنُوْ أَبْنَانِنَا (Bizim oğullarıdır, oğullarımızın oğulları) ifadesinde, بَنُوْنَا bizim oğullarıdır kısmı mukaddem haber olup, بَنُوْنَا oğullarımızın oğulları tarafı ise muahhar mübtedadır⁹

Ancak bütün nahiv alimleri, marife olan haberin yine marife olan mübtedâya takdiminin caiz olmadığı konusunda hemfikirdirler. Böyle yapılarda hangi unsur önce ise mübtedânın o unsur olduğuna hükmetmişlerdir (ez-Zemahşerî, 1993, I, 46). Mesela أَحُوْكَ حَسِيْنٍ (Hüseyin kardeşindir) cümlesinde her iki unsur marifedir. Buna göre mübteda, أَحُوْكَ haberdir. Cümle ters çevrilip حَسِيْنٍ أَحُوْكَ (Kardeşin Hüseyin'dir) şeklinde kurulursa artık ilk cümlede olduğu gibi حَسِيْنٍ mübteda, أَحُوْكَ haber hükmünde değil; aksine bu defa أَحُوْكَ mübteda, حَسِيْنٍ ise haberdir.

2.3. Haberin Hem Önce Hem De Sonra Gelmesinin Caiz Olduğu Yerler

Nahiv alimleri, anlamda karışıklığa meydan vermediği veya söz içerisinde mübteda veya haberden birini diğerine takdim etme zorunluluğunun olmadığı durumlarda haberin öne geçmesinin caiz olduğu konusunda hemfikirdirler.

Haberin öne geçmesinin caiz olduğu yerlerden birisi, haberin câr-mecrûr veya zarf şeklinde geldiği şibh cümle formlarıdır. Özellikle Basra dilcileri حَسِيْنٍ فِي الْبَيْتِ (Hüseyin evdedir) veya حَسَنٌ تَحْتَ الشَّجَرَةِ (Hasan ağacın altındadır) cümlelerinde olduğu üzere haberin şibh cümle formunda gelmesi durumunda gerçek haberin "استقرَّ" (var, mevcut) takdirinde müfred bir unsur olduğunu ifade ederler (el-Enbârî, 1957: I, 83; İbn Hişam, tsz.(b): I, 165, 201, 346; İbnü's-Serrâc, 1996: I, 216; İbn Ya'îş, 2001: I, 90; es-Suyûtî, 1998: II, 21; el-Enbârî, 1961: I, 246). İbn Mâlik bu görüşü şu beyitle özetlemiştir (İbn Mâlik, tsz., 13):

⁹ Basra dilcilerinin, haberin mübtedâya takdiminin cevazına yönelik görüşlerine dair getirdikleri daha başka deliller için bkz. İbnü's-Serrâc, el-'Usûl fi'n-Nahv, Beyrut, 1998, II, 239; el-Enbârî, el-İnsâf, Dimaşk, 1961, I, 66-252.

وأخبروا بظرفٍ أو بحرفٍ جزٍ نارين معنى "كائن" أو "استقر"

Zarf veya harf-i cer'i haber yaptılar

Bunlarla كائن veya استقر anlamlarını kastedtiler.

Ancak Ebû 'Ali el-Fârisî (ö.377/987) ve İbn Cinnî (ö. 392/1001) bu mahzûf unsurun yaygın kullanımla beraber yok hükmünde olduğunu ifade ederlerken (es-Suyûtî, 1998: I, 22), İbnu's-Serrâc da zarf veya câr-mecrûrun delaletine binaen söz konusu mahzûf unsurun izhar edilmemesi gerektiğini vurgular (İbnu's-Serrâc, 1996: I, 68).

Söz sahibi tarafından mübtedânın belirli bir zaman veya mekanla nitelenmesinin arka planında edebî bir gerekçenin olması gerektiği düşünülduğünde ve bu çerçevedeki devrik kullanıma belağî açıdan yaklaşıldığında Basra ve Kûfe okulları arasında uzlaşmacı rolünü oynayan Ebû 'Ali el-Fârisî ve İbn Cinnî'lerin benimsediği bu yaklaşımın esas alınması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Zira câr-mecrûr unsurların işlevlerini, isim ve fiiller arasında bağlaç olmalarıyla sınırlanamamak ve bu işlevlerinin yanında cümle unsurları arasındaki ilişkileri tayinde önemli roller üstlendiğini de göz ardı etmemek gerekir. Bir misalle ifade etmek gerekirse: زيد أمامك (Zeyd önündedir) cümlesinde zarf belli bir yön sınırlaması işlevi görmektedir. Ancak haber takdir edilmiş halde cümle: زيد مستقر أمامك (Zeyd önünde bulunmaktadır), veya زيد إستقر أمامك (Zeyd önünde bulunmaktadır) şeklinde ortaya konduğu zaman, مستقر veya استقر olarak takdir edilen haberde böyle bir anlam çağrışmayacaktır (İbnu'l-Hâcib, 2005: I, 296).

Şibih cümle, isim cümlesinde asli bir göreve sahiptir ve haber olması dolayısıyla cümledeki bildirim, kendisiyle gerçekleşmektedir. Dolayısıyla ondan müstağni olmak mümkün değildir. Ancak aynı cümlenin fiil cümlesindeki işlevi asli değildir ve yan bir unsur olması dolayısıyla cümlede kendisinden sarf-ı nazar edilebilir. Şu kadar var ki şibih cümlenin zaman veya mekan ekseninde tahsis edici bir unsur olması vesilesiyle fiil cümlesinde zikredilmesi, fiile yönelik tahsis eksenli bir anlam yüklemektedir.

Şibih cümle şeklinde gelen haber, vücûben öne geçtiği gibi cevazen de öne geçer. Vücûben öne geçme durumu, mübtedânın, kendisiyle cümleye başlama imkanı olmayan nekre bir isim olması halinde gerçekleşir. Elfiyye sahibi İbn Mâlik'in;

ونحو عندى درهم، ولي وطرٌ ملتزماً فيه تقدّم الخبر

ve عندى درهم ve لي وطر örneklerinde olduğu gibi

Zorunludur haberin öne geçmesi

şeklinde özetlediği (İbn Mâlik, tsz.: 14) bu durum asıl kullanımı temsil eder ki bu kategorideki kullanımların arka planında edebî bir boyut yok gibidir. Zira bu kullanımlarda edebî bir boyutu olan takdim formu cevazen gerçekleşen formdur. Bir başka ifade ile mübtedâsı mahz-ı nekre dışında gelen şibih cümle formları edebî açılımlar yüklenen formlardır.

2.4. Nevâsihlerde Takdim-Te'hir

Nevâsih, mübteda ve haberden oluşan isim cümlesinin başına gelen unsurlar olup fiil ve harf/edat olarak iki kısma ayrılırlar. كان ve benzerleri fiil kategorisini temsil ederken, إن ve benzerleri harfleri/edatları temsil ederler. Başına geldikleri isim cümlesinde i'râb değişikliklerine sebep oldukları için kendilerine nevâsih denmiştir.

2.4.1. Nâsih Fiiller

2.4.1.(1). كان ve Benzerlerinin Haberlerinin Takdimi

Kâne ve benzerleri isim cümlesinin başına gelip mana itibariyle ona zaman eksenli bir anlam eklemektedir. Gramer itibariyle de mübtedâyı kendisine isim yapıp onu ref' etmekte, haberi de kendisine haber yapıp nasb etmektedir. Bu unsurlar mübteda ve haberden oluşan isim cümlesine girip sadece şekli bir etki icra ettikleri için, takdim-te'hir konusunda mübteda ve haberden farklı bir durum arz etmezler. Bu unsurların dahil olmasıyla isim cümlesi üçlü bir unsura büründüğü için takdim-te'hir karşımıza:

1. Nâkıs fiil+haber+isim; 2. Haber+nâkıs fiil+isim şeklinde iki form halinde çıkmaktadır.

Birinci formda olduğu üzere kâne ve benzerlerinin haberinin, ismine takdim edilmesi konusunda nahiv ekollerinde ihtilaf vardır. Küfe okulu, haberde isme raci olan bir zamir olması hasebiyle, haberin isme takdimine cevaz vermemişlerdir. Çünkü bu durumda lafzen önce ancak rütbe itibariyle daha sonra gelen unsura, lafzen sonra gelen ancak rütbe itibariyle daha önde olan unsura raci olan bir zamir yer almasına sıcak bakmamışlardır (es-Suyûtî, 1998: II, 87)

Basra dil ekolü ise, haberin mübtedânın önüne geçmesine kıyas ederek, kâne ve benzerlerinin haberlerinin ismine takdim edilmesine cevaz vermiş (İbn Hişâm, tsz.(b): I, 242) ve Kur'ân-ı Kerîm ile Arap şiirinden kullanımlarla görüşlerini teyit etmişlerdir. Kur'ân'dan: كان لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُولُوا وَجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ [Bakara, 2/177] (İyilik yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz(den ibaret) değildir) ayetlerini şahit olarak kullanırken; Arap şiirinden:

لا طيب للعيش ما دامت مُنْعَصَةً لذاته بأذكار الموت والهزم

Yaşamın hiçbir tadı yoktur ölüm ve ihtiyalığın hatırlanmasıyla lezzetleri kursakta kaldığı sürece beytini şahit olarak kullanmışlardır (İbn Hişâm, tsz.(b): I, 242; a.mlf., tsz.: 131; İbn 'Akîl, 1980(b): I, 274; es-Suyûtî, 1998: II, 87).

Fasîh şahidlere dayanmaları sebebiyle Basra dilcilerinin bu konu hakkındaki görüşlerinin daha isabetli olduğu görülmektedir. İsim cümlesinde haberin öne geçirilmesinin edebi açıdan ibareye önemli açılımlar getirdiği gibi, kâne ve benzerlerinin eklendiği isim cümlelerinde haberin takdiminin de şüphesiz anlamla ilişkili önemli açılımları vardır. Söz sahibi, muhatabına mesajı naklederken, kendince daha çok önemseydiği haberi öne alıp düz kullanımdan devrik kullanıma geçmesinin mutlaka hedeflenen anlamla irtibatı vardır.

2.4.1.(1).(a).Haberin Ma'mulünün Takdimi

Buradaki haberin mamulünden kasıt, كان ve benzerlerine ait haberlerin mamulleridir. Mamulün kendisinden maksat da vasıf olan haberle mansub olan isim ve vasıf cümleye bağlı şibih cümledir. Dolayısıyla bu tür كان'li cümlelerde isim ve haberin yanında haberin mamulü olan üçüncü bir unsur vardır. Bu cümlelerde normal kuruluş: Kâne+isim+haber+mamul şeklindedir. Ancak bazen bu normal kuruluşun dışına çıkılarak mamül unsur كان ve benzerlerinin hemen peşinden gelecek şekilde şu forma girer: Kâne+mamul+isim+haber.

Basra dil okulu mensuplarının büyük bir kısmı, bu devrik kullanımı, yani mamulün كان ve benzerlerinin hemen akabinden gelmesini, كان عندك زيد معتكفا (Zeyd senin yanında itikaf halindeydi), ve كان في المسجد زيد معتكفا (Zeyd mescitte itikaf halindeydi) cümlelerinde olduğu gibi, mamulün sadece zarf veya car-mecrur olması şartına bağlı olarak cevaz vermişlerdir (İbn Hişâm, tsz.(b): I, 248; İbn 'Akîl, 1980(b): I, 280). Basra dilcilerinin bu konudaki görüşlerini İbn Mâlik Elfiyye'sinde şöyle özetler (İbn Mâlik, tsz.: 15):

وَلَا يَلِي الْعَامِلَ مَعْمُولُ الْخَبَرِ إِلَّا إِذَا ظَرْفًا أَتَى أَوْ حَرْفَ جَزْ

Haberin mamulü amile bitişmez

Ancak zarf veya harfi cer gelirse

Dolayısıyla onlara göre *كان طعامك زيدٌ أكل* (Yemeğini Zeyd yemişti) veya: *كان طعامك أكل زيدٌ* (Yemeğini yemişti Zeyd) cümleleri doğru kullanımlar değildir. Çünkü başka bir vasıfla mansub olan bir unsurun *كان*'yi takip etmesi uygun değildir (ez-Zeccâcî, 1984: 44; el-Eşmûnî, 1955: I, 329). Zira bu cümlede mef'ul olan *طعامك* tamlaması ismi fail olan bir vasıf (اكلة) ile mansub olmasına rağmen öne geçip *كان*'ye bitişmiştir. Ama zarflarla car-mecrur'ların kullanımlarında bir genişlik söz konusu olduğu için onların *كان* ve benzerlerinden hemen sonra kullanılmalarında bir sakınca görmemişlerdir.

Küfe dil okulu ise hiçbir şart ileri sürmeden haberin mamulünün *كان*'yi takip edebileceğini ifade etmiş ve el-Ferazdak'ın (ö. 110/728):

قَنَافِذُ هَدَاجُونَ حَوْلَ بِيوتِهِمْ بِمَا كَانَ إِيَاهُمْ عَطِيَّةً عَوْدًا

Evlerinin etrafında parmak uçlarına basarak yürüyen kirpiler gibidirler

Çünkü Atiyye onları alıştırmıştı buna

beytini (el-Ferazdak, tsz.: 153; İbn Hişâm, tsz.(b): I, 248; İbn 'Akîl, 1980(b): I, 281-282; es-Suyûtî, 1998: II, 92; el-Eşmûnî, 1955: I, 329) şahid getirmişlerdir. Kûfelilerin bu bağlamda şahid olarak kullandıkları bir başka beyit (İbn Hişâm, tsz.(b): I, 251; el-Eşmûnî, 1955: I, 330) de şudur:

بَاتَتْ فُؤَادِي ذَاتُ الْخَالِ سَالِيَةً فَالْعَيْشُ إِنْ حُمَّ لِي عَيْشٌ مِنَ الْعَجَبِ

Zâtu'l-hal çekip aldı benden gönlümü

Şayet yaşam mukkadderse bana, tuhaf bir yaşamdır

Basra okulu haberin mamulünün öne geçtiği bu kullanımları zorlama yorumlarla (İbn 'Akîl, 1980(b): I, 281) kendi lehlerinde kullanma yoluna gidip amil teorisi ile dil arasında sıkışıp kalsalar da Arap dilinin şaheseri olan Kur'ân-ı Kerîm'de *كان* ve benzerlerine ait haberlerin mamullerinin çokça takdim edildiği ve bu takdimin önemli edebi açılımlara imkan tanıdığı görülür.

2.4.1.(2) Kad ve Benzerlerinin Haberlerinin Takdimi

كاد ve benzerleri “mukârabe” ve “yakîn” fiilleri olmak üzere iki kısma ayrılırlar. Her iki kısmıyla *كان* gibi isim cümlesinin başına girip mübtedâyı ref eder ve kendilerine isim yapar, haberi de nasb edip kendilerine haber yaparlar (el-Ehdel, 1990: I, 240). Bu fiiller, zaman işlevleri itibariyle başına geldikleri isim cümlesindeki haberin en yakın zamanda gerçekleşeceğini ifade ederler. Mukarebe anlam içeren fiiller üç kategoriye ayrılırlar:

- Mukarebe fiilleri. Bunlar: *كاد، كُرب، أوْشك*
- Şuru' fiilleri. Bunlar: *أنشأ، طفق، جعل، هب، بدأ، شرع*
- Recâ/ümit fiilleri. Bunlar da: *عسى، حرى، اخلولق*

يَكَادُ رَبِّيْهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ يَكَادُ رَبِّيْهَا يُضِيءُ fiilleri hariç, nakıs fiillerin yer aldığı cümlelerde: *اِخْلَوْلَقَ عَسَى، حَرَى، اِخْلَوْلَقَ* [Nûr, 24/35] (Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa bile, neredeyse aydınlatacak (kadar berrak) tır) ayet-i kerimesinde olduğu gibi, kuruluş zorunlu olarak: Nasih/nakıs fiil, isim, haber

(muzari') şeklinde gerçekleşir. Ancak اخلوق عسى، أو شك، اخلوق (muzari') şeklinde gerçekleşir. Ancak kuruluşu ilave iki kuruluş daha vardır. Birincisi: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُم جَنَّاتٍ رَّبَّانِيَّةٍ سَابِغُونَ فِيهَا نُورًا مِّن لَّهُمْ فِيهَا يُدْخِلُ اللَّهُ الَّذِينَ فِيهَا فِي جَنَّاتِهِ الَّذِينَ اسْتَبَدُّوا بِالْحَقِّ وَالْحَقَّ اتَّبَعُوا وَلَمْ يَكُن لَّهُمْ سَبِيلٌ مَّيْمَانًا تَجْرُونَ فِيهَا نُورٌ مِّن لَّهُمْ فِيهَا يُدْخِلُ اللَّهُ الَّذِينَ فِيهَا فِي جَنَّاتِهِ الَّذِينَ اسْتَبَدُّوا بِالْحَقِّ وَالْحَقَّ اتَّبَعُوا وَلَمْ يَكُن لَّهُمْ سَبِيلٌ مَّيْمَانًا تَجْرُونَ [Tahrim, 66/8] (Ey iman edenler! Allah'a içtenlikle tevbe edin. Belki Rabbiniz sizin kötülüklerinizi örter ve sizi cennetlere sokar) ayet-i kerimesinde olduğu gibi haberin takdimi ile gerçekleşen: عسى+ isim+ haber formudur. İkincisi ise: سلیم عسى أن يحضر مكرًا (Selim umulur ki erken gelir) cümlesinde olduğu gibi ismin cümle başına geçtiği: عسى+ isim+ haber formudur. Dolayısıyla devrik kullanım bu üç nakıs fiil ile kurulan buna benzer cümlelerde söz konusu olmaktadır.

كاد ve benzerlerinin haberlerinde nakıs fiilden sonra gelmeleri şartı aranır. Ancak haberin, nakıs fiil ile isim arasında girmesinde bir sakınca görülmemiştir. Buna göre طَفِقَ يَلْعَب (çocuklar oynamaya başladı) ve كَادَ يَطِيرُ الْهَارِبُونَ مِنَ السِّجْنِ (neredeyse uçuyorlardı hapishaneden kaçanlar) cümleleri doğru cümlelerdir.

el-Kevâkibu'd-Durriyye müellifi bu tür cümlelerde haberin nakıs fiilin önüne geçmemesi gerektiğini ifade etmiş ve bunu "çünkü nakıs fiilleri zayıf fiillerdir" şeklinde gerekçelendirmiştir (el-Ehdel, 1990: I, 244).

Yakîn ifade eden fiillere gelince, bunlar iki mef'ul alan fiiller oldukları için ('Abbâs Hasan, tsz.: II, 3-4) mef'ullerinden birini diğerine takdim etmeyi uygun görenler olduğu gibi bu durumu uygun görmeyen dilciler de vardır.

Mef'ullerden birinin diğerine takdim edilebileceği yönünde görüş beyan eden es-Suyûtî (ö. 911/1505), bu konuda şöyle genel bir kanaat belirtmiştir: ظن ve benzerleri isim cümlesine girmeden önce cümlenin kuruluşu nasılsa girdikten sonraki tertibi de aynıdır (es-Suyûtî, 1998: II, 224). Yani أحمد نائم (Ahmet uyumaktadır) cümlesine ظن dahil olduğu zaman cümle: ظننتُ أحمدًا (Ahmet'in uyumakta olduğunu zannettim) şeklinde olacaktır. Ama haberin öne geçtiği صائم صديقي (oruçludur arkadaşım) cümlesine girdiği zaman ayn tertip muhafaza edilerek cümle: ظننت صائما صديقي (arkadaşımı oruçlu zannettim) şeklinde devrik halini koruyacaktır.

Bu tür cümlelerde takdimi uygun görmeyenler ise bunu "mübteda ve haberi, mansub bir mef'ule dönüştüren amil fiildir ve cümle bütün olarak ona (fiile) delalet etmektedir. زيد قائم حقا (Zeyd gerçekten ayaktadır) cümlesinde mef'ulü mutlak olan حقا'nın takdiminin hoş olmaması gibi yakîn fiillerinin mef'ullerini öne geçirmek hoş değildir" (İbn 'Akîl, 1980(a): I, 367) şeklinde gerekçelendirmişlerdir.

Peygamber efendimiz (s.a.v)'in: "يُوشِكُ أَنْ يَضْرِبَ النَّاسُ أَكْبَادَ الْإِبِلِ يَطْلُبُونَ الْعِلْمَ فَلَا يَجِدُونَ أَحَدًا أَعْلَمَ مِنْ عَالِمِ الْمَدِينَةِ" [İbn Hanbel, II, 299] (İlim tahsil etmek üzere deve sırtına binecek ancak Medine'nin aliminden daha alim bulamayacak insanların zuhur etmesi pek yakındır) hadisi şerifi de أوشك nakıs fiilininin haberinin öne geçmesine misal verilebilir.

2.4.2. Nasih Harfler/Edatlar

2.4.2.(1). إن ve Benzerlerinin Haberlerinin Takdimi

إن ve benzerleri de isim cümlesinin başına girmekte, mübtedayı nasbedip kendisine isim, haberi ref edip kendisine haber yapmaktadır. Mübteda ve haberden oluşan isim cümlesine dahil olan bu edatların her biri cümleye yeni bir anlam kazandırmaktadır. Bu edatların dahil olduğu isim cümlesinde genel sıralama: Edat+mübteda+haber şeklindedir. Normal isim cümlesinde haber öne geçtiği gibi, bu cümlelerde de haber başa geçip cümle devrik şekil alabilir. Ancak إن ve benzerlerinin dahil olduğu isim cümlesinde, öne geçmesi durumunda,

haber sadece şibih cümle formunda gelebilir. Bu durumda cümlenin sıralaması şöyle olur: إن ve benzerleri+ haber (şibih cümle)+mübteda. إن في الفصل طلابا (Sınıfta öğrenciler var).

İsim cümlesinde ikinci unsur olan haberin öne geçmesi elbette anlamdan bağımsız olarak düşünülemez. Çünkü insan zihni anlamları kurgularken, onları zihninden geçirdiği düzene göre sıralamakta ve bu ekseninde bir takım unsurlara öncelik tanımaktadır. İşte isim cümlesinde gerçekleşen devrik kullanımları ve bunun anlama kattığı açılımları bu çerçevede değerlendirmek gerekir.

3.Cümlenin Yan Öğelerinde Takdim-Te'hir

Cümlenin yan öğeleri, fiil ya da fiilimsinin anlamını tamamlayan, cümlenin temel öğeleri olan müsned ve müsnedün ileyh dışında kalan unsurlardır (Şimşek, 2006: 267-268). Bu iki unsur dışında kalan unsurlar yan unsurdur. Yan unsurlar da şöyle sıralanabilir: Beş mef'ul; mef'ul-ü mutlak, mef'ul-ü bih, , mef'ul-ü fih, mef'ulü lieclih, mef'ulü me'ah; ayrıca hal, temyiz müstesna ve tabi'ler: Na't, atıf, te'kid, ve bedel (Matracı, 1987: 27). Nahivciler bunlar için fadla teriminin kullanırken, belâgat alimleri daha çok müte'allikâtu'l-fi'l veya kayıt (قيد) terimlerinin kullanmayı uygun görmüşlerdir.

Yan unsurlar isnad amelîyesinde fadla unsur olsalar ve ana unsurlardan sonra gelseler bile, bazen amillerinin önüne geçerek devrik kullanımlara imlan tanırırlar. Şimdi bu unsurlar çerçevesinde gerçekleşen takdim-te'hirleri inceleyelim:

3.1. Mef'ulü Mutlak'ın Âmiline Göre Takdimi veya Te'hiri

Mef'ulü mutlakta asıl olan kullanım onun âmilinden sonra gelmesidir. Mef'ulü mutlak'ın içinde bulunduğu cümlenin sözdizimi şöyledir: Fiil+fail+mef'ulü mutlak. ضَرَبَ زَيْدٌ ضرب (fiil) + زيد (fail)+ ضرباً (mef'ulü mutlak). Ancak mef'ulü mutlak bu genel kullanımın dışına çıkarak cümledeki yerini değiştirebilir (Kaçar, 2007: 90)

a) Te'hirin vacip olduğu yerler:

Mef'ulü mutlak tekid için geldiği zaman, yani amilini tekid ettiği zaman amilinden sonra gelmesi vacip olur (el-Antâkî, 1971: II, 101). نَامَ الْمَرِيضُ نَوْمًا (Hasta öyle uyudu ki!)

b) Takdimin vacip olduğu yerler:

Mef'ulü mutlak istifham ismi olduğunda takdim vacip olur. أَيَّ إِكْرَامٍ أَكْرَمْتَهُ؟ (Ona ne ikram ettin?)

Mef'ulü mutlak şart ismi olduğunda takdim vacip olur. مَا تَجْلِسُ أَجْلِسُ (Nasıl oturursan öyle otururum). Çünkü bu ve benzeri kelimelerin cümle içerisinde başta gelmeleri gerekmektedir (el-Antâkî, 1971: II, 101)

c) Takdim ve te'hirin caiz olduğu yerler:

Mef'ulü mutlak amilinin nev'ini veya adedini beyan ettiğinde, takdim edilmesi ile te'hir edilmesi aynı değerde olur ve her ikisi de caizdir. Âmilin nev'ini beyan eden mef'ulü mutlaka örnek: فِرَارَ اللِّصِّ فَرَّ الْمُجْرِمُ veya فَرَّ الْمُجْرِمُ فِرَارَ اللِّصِّ (Suçlu hırsız kaçışıyla kaçtı). Âmilin adedini beyan eden mef'ulü mutlaka örnek: عِشْرِينَ مَرَّةً سَافَرْتُ veya عِشْرِينَ مَرَّةً سَافَرْتُ (Yirmi defa sefere çıktım) (el-Antâkî, 1971: II, 101)

3.2. Mef'ulü Bih'in Cümledeki Konumuna Göre Takdim veya Te'hiri

Burada mef'ulü bih'in konumuyla ilgili genel bilgiler verdikten sonra, mef'ulü bih'in konumunu dört başlık altında incelemeye çalışacağız.

Mef'ulü bih bir fail tarafından gerçekleştirilen fiilden etkilenen mansub isimdir. Dolayısıyla o, mansub olan yan unsurlardandır. İsnad işinde yan unsur hükmünde olduğu için mef'ulü bihte asıl olan fiil ve failden sonra gelmesidir. Dolayısıyla mef'ulü bih'in cümle içerisinde bulunduğu kullanımlarda genel kuruluş şöyle olur: Fiil + fail + mef'ulü bih. سَلَّمَ مُحَمَّدٌ الْأَمَانَةَ (Muhammed emaneti teslim etti). سلم (fiil) + محمد (fail) + الامانة (mef'ulü bih) (Kaçar, 2007: 85).

Ancak bazen bu genel kullanımdan sapılarak mef'ulü bih fiil ile failin arasına girebilir. Yahut her ikisinin başına geçerek cümle başında yerini alabilir. Fiil ile failin arasına girişine örnek: وَلَقَدْ جَاءَ آلَ فِرْعَوْنَ النَّذْرُ [Kamer, 54/41] (Andolsun, Firavun ailesine de uyarıcılar gelmişti). Bu ayette جاء kelimesi fiil, ال kelimesi mef'ulü bih, cümlenin sonundaki النذر kelimesi de fail konumundadır. Böylece mef'ulü bih fiil ile fail arasına girmiştir. Mef'ulü bihin hem fiil hem failin başına geçmesine örnek: قَرِيبًا هَدَىٰ وَ قَرِيبًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ [A'râf, 7/30] (Allah bir kısmına hidayet etti, bir kısmına da sapıklık layık oldu) Bu örnekte de قَرِيبًا kelimesi mef'ulü bih olup fiil ve faile mukaddemdir. Ondan sonraki هَدَىٰ kelimesi de fiil + faildir. Böylece mef'ulü bih hem fiil, hem de failin önüne geçmiştir. Bu cümleye atfedilen ikinci cümle de aynı şekilde bu konuya (yani mef'ulü bihin hem fiile hem de faile takaddüm etmesine) örnektir. Şöyle ki قَرِيبًا kelimesi mef'ulü bih, mukaddem; ondan sonra gelen حَقَّ kelimesi fiil, cümlenin sonunda bulunan الضلالة kelimesi de faildir. Böylece mef'ulü bih hem fiilin hem de failin önüne geçmiş bulunuyor (Kaçar, 2007: 85).

İki mef'ul alan fiil cümlelerinde de durum aynıdır. Zira burada ikinci mef'ul; fiil, fail ve birlikte birinci mef'ulün önüne geçebilir. Bazen de sadece birinci mef'ul ikinci mef'ulün önüne geçer. Birincisine (ikinci mef'ulün fiil, fail ve birinci mef'ulün önüne geçmesine) misal: وَ كَلَّا وَعَدَّ اللَّهُ الْحُسْنَى [Hadîd, 57/10] (Allah hepsine de en güzel olanı (cenneti) vadedmiştir). Cümlenin başında bulunan كَلَّا kelimesi, kendisinden sonra gelen وعد fiilinin ikinci mef'ulüdür. الله lafzı fail, ondan sonra gelen الحسنَى kelimesi de mezkur fiilin birinci mef'ulüdür. İkinci mef'ulün sadece birinci mef'ulün önüne geçtiğine misal: وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ [En'âm, 6/100] (Bir de cinleri Allah'a bir takım ortaklar yaptılar) Bu örnekte جعلوا fiilinin ikinci mef'ulü olan شركاء kelimesi birinci mef'ul olan الجن kelimesinin önüne geçmiştir (Kaçar, 2007: 86).

Mef'ulü bih failin önüne geçtiğinde cümlenin öğeleri şu şekilde sıralanır: Fiil + mef'ulü bih + fail. تَتَنَاوَلُ الْعُدَاءَ حُسَيْنٌ (Hüseyin öğle yemeğini yedi) Fiil (تناول) + mef'ulü bih (العداء) + fail (حسين). Nahiv uzmanları mef'ulün cümlede sahip olduğu konumu koruyarak, (cümledeki i'rabî hükmünü muhafaza ederek) failin önüne geçebileceği konusunda hem fikirdirler. نَصَحَ عَمْرًا زَيْدٌ (Amr'a nasihat etti Zeyd) ve نَصَحَ خَادِمَهُ زَيْدٌ (Hizmetçisine nasihat etti Zeyd) cümlelerinde mef'ulü bih olan عمرا ve خادمه kelimeleri öne geçmiş ve fiil ile failin arasına girmişlerdir. Mef'ulü bihin bu şekilde takdimine bağlı olarak, zamirin kendisine döndüğü ismin önüne geçmesi meselesi gündeme gelmektedir. Bu durumda söz konusu zamirin i'rabî konumu itibariyle yeri te'hirdir.

Çünkü söz dizimi, zamirin hem lafız hem de rütbe itibariyle kendisinden sonra gelen isme raci olmasına müsaade etmez. Fakat zamirin, lafzan daha sonra gelen, rütbece daha önde olan isme raci olmasına imkan tanır. İkinci örnekte de görüldüğü gibi خادمه tamlamasındaki هُ zamiri raci olduğu زَيْدٌ isminin önüne geçmiştir. زَيْدٌ ismi lafzen sonra, rütbe itibariyle öndedir. خادمه tamlamasındaki هُ zamiri ise lafzen mukaddem rütbe itibariyle muahhardır (Kaçar, 2007: 86-87).

Mef'ulü bih hem fiil hem de failin önüne geçtiğinde cümlenin öğelerinin sıralanışı, Mef'ulü bih + fiil + fail şeklinde karşımıza çıkar. Bunu örnek üzerinde şöyle gösterelim: عَمْرًا

بَصَحَ زَيْدٌ. (Amr'a nasihat etti Zeyd) Mef'ulü bih (عمرًا) + fiil (نصح) + fail (زيد). Bu devrik kullanımda mef'ulü bih, fiil ve failin önüne geçerken i'râben yerine kaim olacak herhangi bir zamir bırakmamaktadır. Bu devrikli kullanıma, sadece önüne geçen unsurda amel etmeye muktedir, mutasarrıf bir amel olması durumunda başvurulabilir. Buna: اللَّهُ أَعْبُدُ (Sadece Allah'a kulluk ederim) ve وَجْهَ اللَّهِ أَبْتَغِي (Sadece Allah'ın rızasını dilerim) cümleleri örnek verilebilir (Kaçar, 2007: 87).

Bazen de mef'ulü bih cümle içerisindeki asli görevini değiştirerek (takdimden önceki konumunu korumaksızın) başa geçer. Yani mef'ullük görevini bırakıp cümle başında ibtidâ konumuna intikal eder. Ancak bu durumda mef'ul, زَيْدٌ نَصَحْتُهُ (Zeyd'e nasihat ettim) örneğinde görüldüğü gibi kendi asli yerini işgal eden ve kendi yerine geçen zamir bırakmak zorundadır. Zira mef'ullük konumundan ibtida konumuna geçen زَيْدٌ kelimesi artık mübtedadır ve mef'ulü bih işlevini bırakmıştır. Ama kendisini temsil etmek üzere yerine bir zamir bırakmıştır. Nahiv alimleri bu konuyu iştilgal bahsinde ele almışlardır (Kaçar, 2007: 88).

Mef'ulü bihin failin önüne geçmesine bağlı olarak gündeme gelen bir başka mesele de, öne geçen mef'ulü bih ile gerisinde kalan fail arasındaki iltibastır. Bu durum, her ikisinin maksur isim veya işaret ismi olmaları durumunda söz konusudur. (مُوسَىٰ عِيسَىٰ) (Musa İsa'yı dövdü) ضَرَبَ هَذَا هَذَا. (Bu bunu dövdü) Böyle bir karışıklığın meydana gelmesinin sebebi ise, irab alametinin lafız boyutuna yansımamasıdır. Örneklerde de görüldüğü gibi fail ile mef'ulü bihi birbirinden ayırt edecek ne lafzi ne de manevi hiçbir karine yoktur. Lafzi ve manevi karinelerin olmaması durumunda nahiv alimleri failin takdimini mef'ulü bihin ise te'hirini esas almışlardır. Çünkü bu durumda kelimenin yerini belirleyecek olan rütbedir. Yani söz dizimi içindeki asli yeridir (Kaçar, 2007: 88-89).

Nahiv alimleri, kendisini failden ayırt edecek lafzi veya manevi karinelerin bulunması durumunda mef'ulü bihin failin önüne geçmesine cevaz vermişlerdir. (مُوسَىٰ حُبْلَىٰ) (Musa'ya hamile bir kadın vurdu) Örnekte olduğu gibi karine, faillik alametinin fiile bitişmesi şeklinde olabileceği gibi, faile dönen zamirin mef'ulü bitişmesi şeklinde de olabilir: (مُوسَىٰ حَتَاهُ) (Musa hizmetçisine vurdu). ضَرَبَتْ مُوسَىٰ حُبْلَىٰ (Musa'ya hamile bir kadın vurdu) cümlesinde fiile bitişen alametin sayı (tekil, tesniye, çoğul) ve nevi (müzekker, müennes) bakımından faile yönelik izahlar getirdiği gerçeğinden hareketle ضرب fiiline bitişen müenneslik 'tâ' sı (ت) müennes bir faile delalet etmektedir. Dolayısıyla lafzi karine, cümledeki حُبْلَىٰ kelimesinin fail, موسى kelimesinin de mef'ulü bih olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak cümlenin normal dizimi ضَرَبَتْ مُوسَىٰ حَتَاهُ şeklinde olur. Bu iki örneğe dikkat edilirse lafzi karinelere yola çıkılarak, fail ile mef'ulü bih birbirinden ayırt edilebildi (Kaçar, 2007: 88-89).

Mef'ulü bihin manevi karineye dayanarak failin önüne geçmesine misal olarak da: أَلْمَمْتُ مُوسَىٰ (Armutu Musa yedi) cümlesi verilebilir. Burada takdim-te'hir, yeme eylemi ile armut arasındaki ilişkinin tabiatına dayanmaktadır. Armutun yeme eyleminden bahsedilemeyeceğinden, ikisi arasındaki ilişki faillik ilişkisi değil, mef'ullük ilişkisidir. Aynı şekilde yeme eylemi ile Musa arasındaki ilişkinin tabiatı da mef'ullük ilişkisi değil faillik ilişkisidir. Bunun için bu gibi kullanımlarda failin önce ya da sonra gelmesinin caiz olması, fail olduğunu gösterecek bir irab alameti bulunmasa da manevi karine yoluyla tayinin mümkün olmasından kaynaklanmaktadır. Fail ile mef'ulü bihi birbirinden ayırt edecek ne lafzi ne de

manevi hiçbir karine yoksa, bu durumda nahiv alimleri failin takdimini, mef'ulü bih'in te'hirini esas almışlardır. Çünkü böyle yerlerde kelimenin cümledeki yerini belirleyecek olan, sözdizimi içindeki asli yeridir (Kaçar, 2007: 89).

Kısaca özetlemek gerekirse, mef'ulü bih cümlelerinin asli kuruluşunun dışına çıkarak fiil ile failin arasına girebilir, yahut cümlelerin başına geçebilir. Söz konusu bu öne geçiş iki şekilde karşımıza çıkmaktadır:

- 1- Peşinden kendisini temsil edecek herhangi bir zamir bırakmadan öne geçmek,
 - 2- Cümlede i'rab noktasında üstlendiği görevi değiştirmek, yani bir i'rabî işlevden başkasına geçmek ve yerine kendisini temsil edecek bir zamir bırakmak (Kaçar, 2007: 89-90).

3.2.1. Mef'ulü Bih'in Faile Göre Konumu

Bazen kelimada mef'ulü bih'in failden önce veya sonra gelmesini vacip kılan durumlar bulunur.

a. Mef'ulü bih'in takdimini vacip kılan durumları şöyle sıralayabiliriz:

- 1- Mef'ulü bih'e raci olan zamir, fail ile muttasıl olduğunda (el-Antâkî, 1971: II, 105)
... وَإِذْ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ... [Bakara, 2/124] (Bir zaman Rabbi İbrahim'i bir takım emirlerle sınınamış)
فَرَأَى الْكِتَابَ صَاحِبُهُ. (Kitabın sahibi kitabı okudu)

- 2- Mef'ulü bih muttasıl zamir, fail zahir isim olduğunda (el-Antâkî, 1971: II, 106)
زَارَنِي زَيْدٌ (Zeyd beni ziyaret etti)

- 3- Fiilin faile münhasır olması durumunda; مَا قَرَأَ الْكِتَابَ إِلَّا زَيْدٌ. (Kitabı sadece Zeyd okudu) (el-Antâkî, 1971: II, 106)

b. Mef'ulü bih'in te'hirini vacip kılan durumlar:

- 1- Hem failin hem de mef'ulü bih'in irab alametleri gizli ise ve hangisinin fail hangisinin mef'ul olduğunu gösteren bir delil de yoksa, mef'ulü bih'in te'hiri vacip olur (el-Antâkî, 1971: II, 106).
ضَرَبَ مُوسَىٰ عِيسَى. (Musa İsa'yı dövdü), ضَرَبَ أَحِي إِبْنِي. (Kardeşim oğlumun dövdü)

- 2- Fail ve mef'ulü bih zamir olduğunda (el-Antâkî, 1971: II, 106)

أَكْرَمْتُكَ (Sana ikram ettim)

- 3- Fail zamir, mef'ulü bih zahir isim olduğunda (el-Antâkî, 1971: II, 106)
أَكْرَمْتُ زَيْدًا. (Zeyd'e ikram ettim)

- 4- Fiil mef'ulü bihe münhasır olduğunda (el-Antâkî, 1971: II, 106). مَا أَكْرَمَ زَيْدٌ إِلَّا هَالِدًا. (Zeyd, sadece Halit'e ikram etti) (el-Antâkî, 1971: II, 106; İbn 'Akîl, 1980(a): II, 97).

3.2.2. Mef'ulü Bih'in Fiil ve Faile Göre Konumu

Mef'ulü bihin fiil ve failin önüne geçmesini vacip kılan iki durum vardır:

- 1- Mef'ulü bih, kelimada başta gelmesi gereken bir isim veya böyle bir isme muzaf olduğunda fiil ve failin önüne geçmesi vacip olur. Bu isimler şunlardır (el-Antâkî, 1971: II, 107):

a- Mef'ulü bih şart ismi olduğunda;
مَنْ يُضِلِّ اللهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ. [Ra'd, 13/33] (Allah kimi saptırırsa artık onu doğru yola iletecek yoktur)

مَنْ تَضْرِبْ أَضْرِبْ. (Sen kimi döversen ben de onu döverim)

b- Şart ismine muzaf olduğunda; دِيْوَانَ مَنْ تَقْرَأُ تَسْتَعِيدُ. (Kimin divanını okursan istifade edersin)

c- İstifham ismi olduğunda; مَاذَا فَعَلْتِ؟ (Ne yaptın?)

d- İstifham ismine muzaf olduğunda; كِتَابٍ مِّنْ إِشْتَرَيْتَ (Kimin kitabını satın aldın?) (el-Antâkî, 1971: II, 107)

e- Mef'ulü bih haberiye manasını ifade eden “كم” veya “كأين” olduğunda; كَمْ كِتَابٍ قَرَأْتُ! (Nice kitaplar okudum!)” Mef'ulü bih bunlara muzaf olursa diğerleri gibi takdimi vacip olur. (Nice şairlerin divanlarını okudum) دِيْوَانَ كَمْ شَاعِرٍ قَرَأْتُ!

2- Mef'ulü bihin faili (أما) emmâ-i şartıyye'ye cevap olduğu zaman mef'ulün fiil ve faile takdimi vacip olur (el-Antâkî, 1971: II, 107)

فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ، وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ. [Duhâ, 93/9-10] (Öyleyse sakın yetimi ezme, sakın isteyeniyi azarlama!)

3.2.3. Mef'ulü Bih'lerin Kendi Aralarındaki Takdim ve Te'hirleri

Bir cümlede birden fazla mef'ulün bulunabileceği muhakkaktır. Bazı fiiller iki mef'ul alır. Bu iki mef'ul asılları itibariyle mübtada ve haber iseler mübtada olan kelime önce gelir. Ef'âl-i kulûb babı bu cümledendir. ظَنَنْتُ زَيْدًا قَائِمًا. (Zeyd'in ayakta olduğunu zannettim) Bu iki mef'ul asılları itibari ile mübtada ve haber değilse, bu durumda manen fail olan önde gelir. أَعْطَيْتُ زَيْدًا كِتَابًا. (Zeyd'e bir kitap verdim) Bu misalde Zeyd lafzen değil manen faildir. Ondan sonraki kelime ise hem lafzen hem de manen mef'uldür. Bu sebeple iki mef'ul, fail ve mef'ulün tabii sıralamasına göre sıralanırlar (el-Antâkî, 1971: II, 108).

Üç mef'ul alan fiillerdeki mef'ullere gelince, bunlardan ikisi asılları itibariyle mübtada ve haber olurlar ve mübtada olan ikinci, haber olan üçüncü, diğer mef'ul ise birinci sırada yer alırlar. خَبَرْتُ زَيْدًا عَمْرًا قَائِمًا. (Amr'ın geleceğini Zeyd'e haber verdim) (Bâbestî, 1992: II, 1036).

Üç mef'ullü cümlede tertip vaciptir. İki mef'ullü cümlede ise tertip caiz olmakla beraber bazı durumlarda tertip veya aksi zorunlu olur.

1- أعطى ve benzeri fiillerin (aldıkları mef'ullerin asılları mübtada ve haber olmayan fiiller) her iki mef'ulü manen fail olmaya elverişli oldukları takdirde tertip vacip olur. سَلَّمْتُ زَيْدًا. (Amr'ı Zeyd'e teslim ettim) veya ظَنَّ ve benzeri fiillerin (aldıkları mef'ullerin aslı mübtada ve haber olan fiiller) her iki mef'ulü mübtada olmaya elverişli ise yine tabii tertip vacip olur. ظَنَنْتُ زَيْدًا عَمْرًا. (Zeyd'in Amr olduğunu zannettim)

2- İki mef'ulden biri zamir diğeri zahir isim ise zamir olan önde olur. أَعْطَيْتُكَ كِتَابًا. (Sana bir kitap verdim)

3- Fiil iki mef'ulden birine hasredildiği zaman 'mahsurun fih'in te'hiri vacip olur. مَا أَغْطَيْتُ زَيْدًا إِلَّا كِتَابًا. (Zeyd'e sadece bir kitap verdim)

4- İki mef'ulden birine, diğerine raci olan bir zamir birleştiği zaman zamirin birleştiği mef'ulün te'hiri vacip olur. أَعْطَيْتُ الْكِتَابَ صَاحِبَهُ. (Kitabı sahibine verdim) (Bâbestî, 1992: II, 1036).

3.3. Mef'ulü Fih'in (Zarfıların) Takdimi

Mef'ulü bih ve diğer fiil müteallıklarının (yan unsurlarının), fiilin önüne geçmesi gibi zarfların da fiilin önüne geçtiği görülür. Fiilin müteallıklarından olan bu unsurun, genellikle tahsis gayesiyle takdim edildikleri görülür. يَوْمَ الْجُمُعَةِ زُرْنَا. (Cuma günü onu ziyaret ettik) Bu örnekte zarf, fiile takdim edilerek ziyaretin özellikle Cuma günü vuku bulduğuna dikkat çekilmiştir. Zarfın takdim edilmesinin iki önemli amacı vardır:

1- Fiilin şüpheye mahal bırakmayacak kesinlikte vuku bulduğunu belirtme,

2- Fiilin, başka bir unsura değil sadece zarfa taalluk ettiğini ifade etmektir.

Bundan dolayı يَوْمَ الْخَمِيسِ صُمْتُ وَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ. (Sadece Perşembe günü ve Cuma günü oruç tuttum) şeklinde bir cümle kurmak doğru değildir. Çünkü bu ve benzeri kullanımlarda mantıki çelişki söz konusudur. Şöyle ki örnek cümledeki “يوم الخميس: Perşembe günü” zarfının takdimi ile

sadece Perşembe günü oruç tuttuğumuzu vurgularız. Ancak cümleye “و يوم الجمعة” Cuma günü de oruç tuttum.” diye devam ettiğimizde söz konusu vurgu ve maksatla çelişen bir durum ortaya çıkmaktadır (Kaçar, 2007: 222).

3.3.1. Zarfların Takdiminin İbareye Kazandırdığı Anlamlar

Zarfları takdiminin ibareye kazandırdığı anlamları iki başlık altında ele alabiliriz.

3.3.1.(1). İhtimâm

Bazen söz sahibinin ilgisi zarfa yönelik olabilir veya muhatabın ilgisi bu unsura çekilmek istenebilir. Bu durumlarda zarf amiline takdim edilir ve cümlede ilgi o noktaya çekilmeye çalışılır. Hasan'ın askere gittiği günü hatırlamaya çalışan babasının: *يَوْمَ الْخَمِيسِ سَافَرَ* (Perşembe günü Hasan askere gitti) demesi buna örnek olarak verilebilir. Asıl konu hasanın askere gittiği günün hangi gün olduğudur ve muhatapların ilgilerinin o noktaya odaklanması sebebiyle, sözün sahibi zarf unsurunu takdim etmiş ve muhatapların beklentilerine uygun bir sözdizimine başvurmuştur (Kaçar, 2007: 230).

Kur'ân-ı Kerim'de de bu tür kullanımları görmek mümkündür. Mesela kıyamet sahnesi ve bu sahne içerisinde inkar edenlerin pişmanlıkları ve varacakları akıbetin ne olduğunun anlatıldığı Zümer suresinin 60. ayeti kerimesi buna misal olarak verilebilir: *وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللَّهِ وُجُوهُهُم مُّسْوَدَّةٌ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْمُتَكَبِّرِينَ*. [Zümer, 39/60] (Kıyamet günü Allah'a karşı yalan söyleyenleri görürsün, yüzleri kapkara kesilmiştir. Büyüklük taslayanlar için cehennemde bir yer mi yok!?). Bu ayeti kerimede zarf takdim edilmiştir. Muhatapların dikkatinin zarf unsuruna çekilmesi ve ilginin o noktaya odaklanması hedeflenmiştir. Her şeyin hesabının görüldüğü, sonuca bağlandığı, akıbetin ya mutlu ya da hüsrana ile son bulduğu kıyamet sahnesi elbette önemli bir gündür. Bu sebeple cümle başında getirilmesi gayet manidardır. Onun için kıyamet günü ve o günde olup biteceklerin anlatıldığı bütün ayeti kerimelerde zarf unsurlarının genellikle takdim edildiği ve devrik kullanıma başvurulduğu görülür (Kaçar, 2007: 231).

Aşağıda zikredeceğimiz ayetler zarfların takdim edilişine örnektir:

وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يُرَدُّونَ إِلَىٰ أَشَدِّ الْعَذَابِ. [Bakara, 2/85] (Kıyamet gününde ise onlar azabın en şiddetlisine uğratılırlar)

وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا أَيْنَ شُرَكَائُكُمُ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ. [En'âm, 6/22] (Onları tümüyle (mahşere) toplayıp da Allah'a ortak koşanlara, “Nerede ilah olduklarını iddia ettiğiniz ortaklarımız?” diyeceğimiz günü hatırla)

وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا ثُمَّ لَا يُؤَدُّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ. [Nahl, 16/84] (Kıyamet günü her ümmetten bir şahit göndereceğiz; sonra inkar edenlere ne (özür dilemeleri için) izin verilecek, ne de Allah'ın rızasını kazandıracak amelleri işleme istekleri kabul edilecek)

وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْأَرْضَ بَارِزَةً وَحَشَرْنَاَهُمْ فَلَمْ نُعَادِرْ مِنْهُمْ أَحَدًا. [Kehf, 18/47] (Dağları yürüteceğimiz ve senin yeryüzünü çırılçıplak göreceğin günü bir hatırla. Biz onları mahşerde toplarız da içlerinden hiçbirini bırakmayız)

وَيَوْمَ يُرْجَعُونَ إِلَيْهِ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ. [Nur, 24/64] (Allah'a döndürülecekleri ve yaptıklarını Allah'ın onlara haber vereceği günü hatırla. Allah her şeyi hakkıyla bilendir)

وَيَوْمَ تَشَقُّقُ السَّمَاءُ بِالْغَمَامِ وَنُزِّلَ الْمَلَائِكَةُ تَنْزِيلًا. [Furkan, 25/25] (O gün gök bulutlarla yarılıp parçalanacak ve melekler bölük bölük indirilecektir)

[Furkan, 25/27] وَيَوْمَ يَعْزُزُ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا. (O gün zalim kimse, (çaresizlik içinde) ellerini ısırpı şöyle diyecektir: “Ne olurdu ben de peygamberle beraber aynı yolu tutsaydım!)

[Neml, 27/83] وَيَوْمَ نَحْشُرُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ فَوْجًا مِمَّنْ يُكَذِّبُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ يُوزَعُونَ. (Her ümmetten ayetlerimizi yalanlayanlarından bir grubu toplayacağımız ve bunların (topluca hesap yerine) sevk edilecekleri günü hatırla)

[Kasas, 28/41] وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ هُمْ مِنَ الْمَقْبُوحِينَ. (Kıyamet günü de kendilerine yardım edilmeyecektir)

[Kasas, 28/62] وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ. (Allah'ın onlara seslenerek, “Hani benim, var olduğunu iddia ettiğiniz ortaklarım? diyeceği günü hatırla!)

3.3.1.(2). Zarfa Yönelik Şüphe Olduğu Durumlarda

İster cümlelerin ana unsurlarını temsil eden mäsned ve mäsnedün ileyhte, isterse yan unsurları temsil eden mef'ullerde, zarf ve cär mecrurlarda olsun, istifham edatı hemzenin, anılan unsurlara bitişmesi durumunda şüphe ve tereddüt içeren bir anlam çağrıştırmaktadır. Aynı anlamı amilinin önüne geçen zarf için söylemek mümkündür.

Devrik kullanım içerisinde cümle başına geçen zarfın, hemze soru edatına bitişmesi durumunda şüphe ve tereddüt anlamı çağrıştırmasına örnek olarak şu cümle verilebilir: أَعِنْدَ حُسَيْنٍ أَفْنَتْ؟ (Hüseyin'in yanında mı kaldın?) Söz sahibi, arkadaşının yolculuğu esnasında nerede ikamet ettiği konusunda tereddüt ettiği için zarfı, amilinin önüne geçirerek soru edatı olan hemzeye bitiştirmiştir. Böylece zarfın öne geçirilip, soru edatı olan hemzeye bitiştirilmesi, sorunun merkezinde bu unsurun olduğunu muhataba hissettirmiş ve tereddüde mahal olan şeyin o noktada olduğuna işaret etmiştir (Kaçar, 2007: 213).

3.4. Mef'ulü Meah'ın Cümle İçerisindeki Konumu

Mef'ulü meah'ın yer aldığı cümle tiplerinde normal kullanım hem amil hem de müsahibinden sonra zikredilmesidir. Dolayısıyla mef'ulü meah'ın içinde bulunduğu cümlelerin öğelerinin sıralanışı şu şekilde olur: Fiil + fail + edat + mef'ulü meah. (Zeyd, Nil boyunca yürüdü) Fiil (سار) + fail (زيد) + edat (و) + mef'ulü meah (النيل).

Mef'ulü meah'ın amiline ve müsahibine takdimi meselesinde gramerciler arasında fikir ayrılığı vardır. Mef'ulü meah'ın müsahibine takdim edilmesine cevaz vermeyenler olduğu gibi buna cevaz verenler de bulunmaktadır. Ancak bütün gramerciler, mef'ulü meah'ın amiline takdim edilmemesi gerektiği konusunda hemfikirdirler (İbn 'Akîl, 1980(a): II, 203) Bu da beraberlik anlamı taşıyan (و) edatının, atıf edatı olan (و) harfi ile karıştırılması endişesinden kaynaklanmaktadır (Kaçar, 2007: 90).

3.5. Mef'ulü Leh'in Cümle İçerisindeki Konumu

Mef'ulü lehte aslolan fiil, fail ve mef'ulü bihten sonra gelmesidir. İçinde bulunduğu cümlelerin öğelerinin sıralaması şu şekildedir: Fiil+ fail+ mef'ulü bih+ mef'ulü leh. (Zeyd, Nil boyunca yürüdü) Fiil (سار)+ fail (زيد) + mef'ulü bih (الولد) + mef'ulü leh (تأديباً له). Ancak bazen (تأديباً) cümlesinde olduğu gibi mef'ulü leh'in fiilin önüne geçmesi caizdir (İbn Cinnî, 1985: II, 383; es-Suyûtî, 1998: II, 101).

Sa'leb (ö.291/904) ve bazı nahiv alimleri, mef'ulü leh'in amiline takdim edilmesine cevaz vermemişlerse de, doğru olan bunun caiz olmasıdır. Çünkü hem Araplardan böyle

kullanımlar varit olmuş, hem de Kur'ân-ı Kerîm'de az da olsa bu çerçevede bir takım kullanımlara yer verilmiştir. أَفْكَ آلِهَةً دُونَ اللَّهِ تُرِيدُونَ. [Sâffât, 37/86] (Allah'ı bırakıp da bir takım uydurma ilahlar mı istiyorsunuz?). Bu ayeti kerimede geçen إفكا kelimesi mef'ulü leh olarak amili olan تُرِيدُونَ fiilinin önüne geçmiştir.

3.6. Hal'in Takdim ve Te'hiri

‘Âmili, mutasarrıf fiil veya şibih fiil ise hal'in öne geçmesi caizdir (İbn Hişâm, tsz.(b): II, 318; İbn Mâlik, 1977: I, 431). Bu duruma örnek kabilinden şu ayet getirilebilir:

حُسْعًا أَبْصَارُهُمْ يَخْرُجُونَ [Kamer, 54/7] (Gözleri düşmüş bir halde çıkarlar)

Hal, cümle başında bulunması gereken bir kelime ise bu durumda da amilinden önce gelmesi zorunludur. كَيْفَ جَاءَ زَيْدٌ (Zeyd nasıl geldi?)” gibi. Amil olan kelime camid fiil veya şibih fiil ise halden önce gelmesi zorunludur.

فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةً [Neml, 27/52] (İşte harabeye dönmüş evleri!)

Hal'in asıl yeri sahibü'l-halden sonradır, ancak bazen caiz olarak bazen de vacip olarak hal, sahibü'l-halden önce gelir (İbnu'n-Nâzım, 2000: 235) جَاءَ مُسْرِعًا زَيْدٌ (Zeyd hızlı bir şekilde geldi) cümlesi caizdir. Şu iki durumda hal zorunlu olarak sahibü'l-halden önce gelir:

a) Sahibü'l-hal إلا ‘dan veya aynı anlama gelen ما ‘dan sonra geliyorsa (İbnu'n-Nâzım, 2000: 235) إِنْمَا قَامَ مُسْرِعًا زَيْدٌ / مَا قَامَ مُسْرِعًا إِلَّا زَيْدٌ (Hızlıca ayağa kalkan ancak Zeyd'dir / Zeyd ancak hızlıca ayağa kalktı).

b) Sahibü'l-hal hal'e giden bir zamire muzaf olmuşsa (İbnu'n-Nâzım, 2000: 235) جَاءَ مُسْرِعًا (Kardeşi Hind'e hızlıca geldi).

Şu iki durumda da hal sahibü'l-halden zorunlu olarak sonra gelir:

a) Hal إلا ‘dan sonra geliyorsa (İbnu'n-Nâzım, 2000: 235) مَا قَامَ زَيْدٌ إِلَّا مُسْرِعًا (Zeyd ancak hızlıca ayağa kalktı).

b) Sahibü'l-hal izafetle mecrur ise hal takaddüm edemez. Çünkü muzaf ile muzafun ileyhin arası açılmaması gerekir (İbnu'n-Nâzım, 2000: 235) عَرَفْتُ قِيَامَ زَيْدٍ مُسْرِعًا (Zeyd'in hızlıca ayağa kalkışını tanık oldum). Kûfe dil ekolü ise Basralıların aksine halin sahibine takdimini caiz görmemişlerdir (İbnu's-Serrâc, tsz.: I, 215).

3.7. Hal Cümlesinin Takdim ve Te'hiri

Halde asıl olan amilden ve sahibü'l-halden sonra gelmektir. Ancak bazı istisnalar hariç hal'in, sahibü'l-halden ve amilinden önce gelmesi caiz görülmüştür (Kaçar, 2007: 93). Bu konuda küfe dil ekolü genellikle cevaz vermekten kaçınmış, Basra dil ekolü ise daha esnek davranmıştır.

Hal, istifham edatları gibi, cümle başında bulunması gereken bir kelime ise takaddümü vacip olur. كَيْفَ أَنْقَذْتَ الْعَرِيقَ (Boğulanı nasıl kurtardın?) cümlesindeki كيف cümle başında bulunması zorunlu olan bir edattır ve mahallen mansup olarak haldir.

Küfe dil ekolüne göre halin faile veya mef'ule takaddüm etmesi caiz değildir. el-Ferra'ya göre hal'in amilinin fiil ve mana fiil olması bu durumu değiştirmez (el-Enbârî, 1957: 192).

Basralılara göre ise genel olarak hal'in veya hal cümlesinin amili sahih ve mutasarrıf bir fiil veya mutasarrıf bir fiile benzeyen sıfat ise hal sahibü'l-hal'e veya amiline takaddüm edebilir (İbn Mâlik, 1986: II, 752) حُسْعًا أَبْصَارُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ [Kamer, 54/7] (Gözleri düşmüş bir halde kabirlerden çıkarlar). Eğer halin amili fiil değil de fiil manası taşıyan başka bir kelime ise

takdim caiz olmaz. Bu durumda جَاءَ رَاكِبًا زَيْدٌ (Binekli olarak geldi Zeyd) demek caiz olurken, هَذَا رَاكِبًا زَيْدٌ demek caiz değildir. Çünkü buradaki ismi işaret fiil manası taşısa da fiil değildir. Aynı şekilde فِي الدَّارِ زَيْدٌ cümlesi de doğru değildir. Burada da halin amili fiil manasındadır (el-Curcânî, 1982: I, 673).

Ayrıca müfred veya cümle durumundaki halin sahibü'l-hali, harfi cerle mecrur bir isim ise, hal sahibül hale takaddüm edemez. مَرَرْتُ رَاكِبًا بِزَيْدٍ veya مَرَرْتُ يَرْكَبُ بِزَيْدٍ (O binekli iken Zeyd'e uğradım) cümlelerinde binekli olma hali Zeyd'e aitse bu kullanım şekli caiz değildir. Çünkü bu durumda mef'ulünü ancak harfi cerle alabilen bir fiil, harfi cer gelmeden önce amel etmeye zorlanmış oluyor. Oysa zaid bir harfi cer olsaydı kullanım caiz olacaktı. Örneğin مَا جَاءَ رَاكِبًا مِنْ أَحَدٍ (Hiç kimse binerek gelmedi) cümlesindeki kullanımın caiz olduğuna ittifak vardır (Kaçar, 2007: 94).

Hal, واو'lu hal cümlesi şeklinde ise hal'in sahibü'l-halden sonra gelmesi vaciptir (Hasan, tsz.: II, 383) جَاءَ عَلِيٌّ وَ الشَّمْسُ طَالِعَةٌ (Ali güneş doğarken geldi). Bu örnekte de görüldüğü gibi edatı, hal cümlesini ana cümleye bağlayan bir rabıt olduğu için, hal cümlesi bu durumda bir bütün olarak sahibül halden sonra gelmek zorundadır.

Eğer hal cümlesi vâv (واو)'lu değilse halin sahibü'l-halden sonra veya önce gelmesi caizdir. جَاءَ خَلِيلٌ يَحْمِلُ كِتَابَهُ (Halil kitabını taşıyarak geldi) şeklinde gelebileceği gibi جَاءَ يَحْمِلُ كِتَابَهُ şeklinde de gelebilir.

Bu durumda hal cümlesinin amilinden önce gelmesi de caiz görülmüştür (İbnu's-Serrâc, tsz.: I, 215) يَرْكَبُ فَرَسَهُ جَاءَ خَالِدٌ (Atına binerek Halit geldi) örneğinde hal cümlesi amilinden önce gelerek başta gelmiştir.

3.8. Temyiz'in Cümle İçinde Takdim veya Te'hiri

Temyiz'in cümle ortasında gelmesi, fiil ve fail arasında veya fiil ve mansubu arasında gelmesi caizdir (es-Suyûtî, 1998: II, 268). Fiil ve merfusu arasında gelmesine örnek: طَابَ نَفْسًا زَيْدٌ (Zeyd rûhen huzur buldu), fiil ve mansubu arasında gelmesine örnek ise; فَجَرْتُ عُيُونًا الْأَرْضَ.

Temyiz'in takdim edilmesi hususunda İbn Usfûr'un görüşü, temyizın nasb edicisi fiil olmadığı için takdimini caiz görmemiştir. Ona göre temyizın nasb edicisi cümlelerin kendisidir. Temyizın nasb edicisinin fiil mi yoksa cümle mi olduğu hususunda alimler ihtilaf içindedirler. Sîbeveyh, Basra ve Kûfe dil alimleri ve Faslî dil alimlerinin bir çoğu temyizın takdimini caiz görmemişlerdir.

Yani onlara göre طَابَ نَفْسًا زَيْدٌ diye söylemek caiz değildir. Yine bu alimlere göre müfredin temyizinde takdim caiz değildir. Müfredin temyizi türünden gelen şeyler zaruret içindir (es-Suyûtî, 1998: II, 268).

el-Kisâî, el-Muberrred, el-Ma'zinî, el-Cermî ve diğerleri temyizın takdimini caiz görmüşlerdir. İbn Mâlik ise fiilin çekimli olması şartıyla caiz görmüştür (es-Suyûtî, 1998: II, 268).

أَتَهَجُرُ لَيْلِي بِالْفِرَاقِ حَبِيبَهَا وَمَا كَانَ نَفْسًا بِلِفِرَاقِ تَطِيبُ (İbn Cinnî, 1952: II, 384).

Ebû Hayyân'ın zikrettiğine göre كَفَى fiili çekimli fiillerde istisna tutulmuştur. Yani شَهِيدًا كَفَى بالله denilmez, bütün alimler bu konuda ittifak halindedir (es-Suyûtî, 1998: II, 268).

Cümlede fiil camid bir fiil olursa tüm alimlerin ittifakı ile takdim yine caiz değildir. Yani;

لَا رَجُلًا أَحْسَنُ بِزَيْدٍ veya مَا رَجُلًا أَحْسَنَ زَيْدًا كَذَا

Temyizın âmili camid bir kelime olursa alimlerin ittifakı ile takdim caiz değildir.

el-Ferrâ'ya göre, müşebbeh ve müşebbehün bih'in olduğu cümlelerde, müşebbehün bih'in temyiz üzerine takdimi caizdir. Yani *رَيْدٌ حُسْنًا الْقَمَرُ* cümlesini *رَيْدٌ حُسْنًا الْقَمَرُ* şeklinde söylemek caizdir (es-Suyûtî, 1998: II, 268).

3.9. Müstesnâ'nın Cümle İçinde Takdimi veya Te'hiri

Müstesna, müstesna minh üzerine takaddüm ederse bunda iki yol vardır: Birincisi, Sîbeveyh'in izlediği yoldur ki, o da, sıfatı göz ardı edip önceki isimden bedel yapmaktır. Çünkü o sıfat orada fazlalıktır. İkinci yol ise, Ebû Osmân el-Ma'zinî'nin izlediği yoldur ki, istisna üzerine nasb etmektir. Çünkü sıfat ve mevsuf tek bir şey gibidir. Böyle olunca sıfat üzerine takdim, mevsuf üzerine takdim gibi sayılır (ez-Zemahşerî, 1990: 90).

Müstesna minh üzerine takdim ile nasb gerekli olunca, sıfat üzerine takdim ile de nasb gerekli olur. Sıfat ile mevsufun tek bir şey gibi olduğuna delil ise,

قُلْ إِنَّ الْمَوْتَ الَّذِي تَتَوَارَوْنَ مِنْهُ فَإِنَّهُ مُلَاقِيكُمْ [Cuma, 62/8] (De ki: “Sizin kendisinden kaçıp durduğunuz ölüm var ya, o mutlaka size ulaşacaktır) ya da *رَيْدٌ مِنْ خَيْرٍ مِنْ أَبِيكَ* ya da *رَيْدٌ مِنْ خَيْرٍ مِنْ أَبِيكَ* cümlesidir. Bu cümlede *رَيْدٌ مِنْ خَيْرٍ* ibaresi, müstesna minh olan *أَد* kelimesinin sıfatıdır, *أَب* kelimesi müstesnadır ve sıfat olan kelime üzerine takaddüm etmiş, o kelimedenden bedel kılınmıştır. İstenirse nasb olarak da getirilebilir ve *إِلَّا أَبَاكَ* de denebilir (ez-Zemahşerî, 1990: 91.)

İkinci örnek; *مَا مَرَرْتُ بِأَحَدٍ إِلَّا عَمِرْتُ مِنْ رَيْدٍ*. Bu örnekte *رَيْدٍ* ibaresi *بِأَحَدٍ* kelimesinin sıfatıdır. *عَمِرْتُ* kelimesi mahfuddur (nasb gelmesi gerekirken cer olarak gelmiştir), çünkü *بِأَحَدٍ* kelimesinden bedel yapılmıştır. İstenirse de istisna yapılarak *إِلَّا عَمِرًا* diye nasb üzere de okunabilir (ez-Zemahşerî, 1990: 91).

SONUÇ

Sözlükte öne geçirmek ve geriye almak anlamına gelen takdim-te'hîr, terim olarak, nahiv âlimlerinin cümle unsurlarına yönelik belirledikleri diziliş sırasının değiştirilmesini veya herhangi bir cümle unsurunun bazen öne bazen de arkaya alınması neticesinde gerçekleştirilen şekli değişikliklerin anlam yansımalarını inceleyen üsluptur. Diğer bir açıdan farklı sözdizimlerinin anlam yansımalarını inceleyen bir üsluptur şeklinde ifade etmek de mümkündür.

İsim ve fiil cümlesi olmak üzere iki ayrı cümle kuruluşuna imkan tanıyan Arap dilinde, söz sahibinin edebî bir maksada bağlı olarak her iki cümlenin sözdiziminde bir takım değişikliklere gittiği ve takdim-te'hîrli kullanımlara başvurduğu görülür. Sözdiziminde gerçekleşen bu yer değiştirmenin vacip hükmünde gerçekleştiği yerler olduğu gibi, caiz hükmünde gerçekleştiği yerler de vardır.

Vacip olan takdim, cümle kuruluşunun belli bir sıralama dahilinde gerçekleşmesini zorunlu kılan kısımdır ki burada dil kuralları katıdır ve üzerinde herhangi bir tasarrufa ve esnekliğe müsaade etmez. Dolayısıyla burada söz sahibinin yapacağı bir şey yoktur ve var olab tertibe riayeti zorunludur. Çünkü bu kurala muhalefet etmesi, anlama götüren araçlara zarar vermesi anlamına gelmektedir.

Caiz takdim ise söz sahibinin, cümle öğelerinin sıralamasında bir takım müdahaleler yapabileceği alanda kendini gösterir. Bu alanda herkes kabiliyeti nispetinde tasarruflarda bulunur ve zorunlu kullanımın öngördüğü sınırın dışına çıkıp yeni anlamlar üretebilir. Nahiv alimleri bunları ayrıntılı bir şekilde ele almış, Basra ve Kûfe dil ekolleri saflarında tartışmış ve bu anlamda bize geniş bir edebiyat bırakmışlardır.

Takdim-te'hir konusu, kelimelerin cümle içerisindeki genel sıralaması zeminine oturduğu için rütbe kavramı ile yakından ilgilidir. Zira bir ögenin cümle içindeki yerinin tayin ve tespitinde rütbe önemli bir kriterdir. Özellikle lafzî ve manevî karînelerin yetersiz olduğu durumlarda cümle ögesini tayin ve tespitinde rütbe önemli bir işleve sahiptir. Mesela ضَرَبَ مُوسَى أَخِي صَدِيقِي (Musa İsa'ya vurdu) ve أَخِي صَدِيقِي (Arkadaşım kardeşimdir) gibi cümlelerde kapalılığı izale edecek ve cümle unsurlarını tayin edecek tek kriter rütbedir.

KAYNAKLAR

Kur'ân-ı Kerîm

Akdağ, Hasan, tsz. Arap Dili Dilbilgisi, Tekin Kitabevi, Konya.

'Amâyirah, Halil Ahmed, 1984. Fî Nahvi'l-Luğa ve Terâkîbihâ, 'Âlemu'l-Ma'rife, Cidde.

EL-ANTÂKÎ, M., 1971. el-Muhît, Dâru's-Şark el-'Arabî, Beyrut, I-III.

BÂBESTÎ, Azîze Fevvâl, 1992. el-Mu'cemu'l-Mufassal fi'n-Nahvi'l-'Arabî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, I-II.

EL-CURCÂNÎ, 'Abdulkâhir, 2007. Delâilu'l-İ'câz, Mektebetu'l-'Âsriyye, Beyrût.

_____, 1982. el-Muktesid fi Şerhi'l-İdâh (thk. Kâzım Behr el-Mercân), Dâru'r-Reşîd li'n-Neşr, Irak.

EL-CÂRİM, A., Emîn, M., 1929. en-Nahvu'l-Vâdih, Dâru'l-Me'ârif, Mısır, I-III.

DOĞAN, C., 2012. Arapça İsim-Sıfat Tamlamaları ve İsim Cümlesi Kurulumu, Ensar Yay., İstanbul.

EL-EHDEL, Muhammed b. Ahmed b. 'Abdulbârî, 1990. el-Kevâkibu'd-Durriyye, Müessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, Beyrut.

EL-ENBÂRÎ, Ebû'l-Berekât Kemâleddîn 'Abdurrahmân b. Muhammed, 1957. Esrâru'l-'Arabiyye (thk. Muhammed Behcet Baytar), Mecma'u'l-'İlmi'l-'Arabî, Dimaşk.

_____, 1961. el-İnsâf fi Mesâili'l-Hilâf Beyne'n-Nahviyyîn el-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn, Dâru'l-Fikr, Dimaşk.

EL-EŞMÛNÎ, 'Ali b. Muhammed, 1955. Şerhu'l-Eşmûnî Li Elfıyyeti İbn Mâlik, el-Mektebetu'l-Ezheriyye, Kahire.

EL-EZHERÎ, Velîd Zeynuddîn Hâlid b. 'Abdullah b. Ebû Bekr, 2000. Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh, Byy., I-III.

EL-FERAZDAK, Ebû Firâs Hemmâm b. Ğâlib, 1987. Dîvânu'l-Ferezdak, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.

HASAN, 'Abbâs, tsz. en-Nahvu'l-Vâfi, Dâru'l-Me'ârif, Mısır, I-IV.

- HASSÂN, Temmâm, 1994. el-Lüğatu'l-'Arabiyye: Ma'nâhâ Ve Mebnâhâ, en-Nahdatu'l-Misriyyetu'l-'Âmme, Kahire.
- İBN 'AKÎL, Bahâuddîn Abdullah, 1980 (a). Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik (Thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd), Dâru't-Turâs, Kâhire, I-IV.
- _____, 1980 (b). el-Müsâ'id 'alâ Teshîli'l-Fevâid, Câmiatu'l-Melik 'Abdulazîz, Mekke.
- İBN CİNNÎ, Ebu'l-Feth Osman, 1952. el-Hasâis (Thk. Muhammed Ali en-Neccâr), Mektebetu'l-'İlmiyye, Byy, I-III.
- İBN HİŞÂM el-Ensârî, Ebû M. Abdullah Cemâleddîn, tsz.(a). Katru'n-Nedâ Ve Bellu's-Sadâ, Kâhire, I-II.
- _____, tsz.(b). Evdahu'l-Mesâlik İlâ Elfiyyeti İbn Mâlik, Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut, I-IV.
- _____, 1991. Muğni'l-Lebîb 'an Kutubi'l-E'ârib, Dâru'l-Fikr, Suriye.
- İBN MÂLİK, Ebû 'Abdullâh Cemâleddîn Muhammed b. 'Abdullah et-Tâî, 1977. Şerhu Umdeti'l-Hâfiz ve 'Uddeti'l-Lâfiz, (Thk. Adnân Abdurrahmân ed-Dûrî), el-Matba'atu'l-'Ânî, Bağdat.
- _____, 1986. Şerhu'l-Kâfiyeti's-Şâfiye (Thk. 'Abdümün'im Ahmed Herîdî), Câmi'atu'l-Ummu'l-Kurâ, Mekke.
- _____, tsz. Elfiyyetu İbn Mâlik, el-Mektebetu's-Şa'biyye, Beyrut.
- İBNU'N-Nâzım, Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed b. Muhammed, 2000. Şerhu İbni'n-Nâzım 'Alâ Elfiyyeti İbn Mâlik (Thk. Muhammed Bâsil-'Uyûnu's-Sevd), Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut.
- İBNU'L-Hâcib, Ebû 'Amr Celâleddîn 'Usmân b. 'Umar b. Ebî Bekr, 2005. el-Îzah Fî Şerhi'l-Mufassal, Dâru Sa'duddîn, Dimaşk, I-II.
- İBNU'S-Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. Sehl b. Sehl el-Bağdâdî, tsz. el-'Usûl fi'n-Nahv (Thk. 'Abdülhuseyin el-Fetlî), el-Muessesetu'r-Risâle, Bağdat, I-III.
- İBN YA'ÎŞ, Muvaffakuddîn, 2001. Şerhu'l-Mufassal, et-Tibâ'atu'l-Munîriyye, Mısır, I-II.
- KAÇAR, Halil İbrahim, 2007. Arap Dilinde Devrik Cümlelerin Gramer ve Semantik Boyutu, İstanbul.
- MATRACÎ, 'İrfân, 1987. el-Câmi'u Li Funûni'l-Luğati'l-'Arabiyye ve'l-'arûz, Müessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, Beyrut.
- EL-MUBERRED, Ebu'l-'Abbâs Muhammed b. Yezîd b. 'Abdulkber el-Ezdî, 1994. el-Muktedab, el-Meclisu'l-'Alâ Li's-Şuûni'l-İslâmiyye, Kahire, I-IV.
- ER-RÂCİHÎ 'Abduh, 2000. et-Tatbîku'n-Nahvî, Dâru'l-Ma'rifeti'l-Câmi'ıyye, el-İskenderiyye.
- SARMIŞ, İbrahim, 2011. Arapça Dilbilgisi, (6. Baskı) Esra Yay., Konya.
- SÎBEVEYH, Ebû Bişr 'Amr b. 'Usmân b. Kanber, 1988. el-Kitâb, Mektebetu'l-Hancî, Kahire, I-IV.

Nahiv (Gramer) Açısından Takdim-Te'hir Ve Kullanım Amaçları

- ES-SUYÛTÎ, 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr, 1998. Hem'u'l-Hevâmî' Fî Şerhi Cem'ı'l-Cevâmî', (Thk. Ahmed Şemseddîn), Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, I-VII.
- ŞİMŞEK, Mehmet Ali, 2006. Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle Öğeleri, Sivas.
- TALU, M., 2012. Sarf ve Nahiv İlmi (2. Ve 3. Cilt Bir Arada), Tereke Yayınevi, İstanbul.
- URALGİRAY, Y., 1986. Modern Metodlu, Uygulamalı, Tahlilli ve Araştırmalı Arabça İlk ve İleri Dilbilgisi, Riyad, I-II.
- EZ-ZECCÂCÎ, Ebu'l-Kâsım 'Abdurrahman b. İshâk, 1984. el-Cumel fi'n-Nahv, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut.
- EZ-ZEMAHŞERÎ, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ömer, 1990. el-Mufassal fi 'İlmi'l-Luga, Dâru İhyâi'l-'Ulûm, Beyrut.
- _____, tsz. el-Mufassal fi San'ati'l-İ'râb, Byy.
- _____, 2009. Tefsîrû'l-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't- Te'vîl, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut.